

◆ ТУЛҚИН ФАРЗАНДИ ◆

Қадим замонда денгиз бўйида Бакабака исмли қиз яшар, у денгизни жуда ҳам яхши кўрар экан. Бакабака ёшлигиданоқ она-сига уй ишларида ёрдам берар, бўш вақтини денгиз соҳилида ўтказар экан. У қумда яйраб ўйнар, сувда чўмилар, денгиздан қисқичбақа ва чиғаноқ тутар экан.

Ҳамма унинг денгизни бунчалик яхши кўришидан куларкан, бироқ у денгиздан узоқда яшайдиган йигитга ҳеч қачон турмушга чиқмайман деркан. Бакабака қанчадан-қанча чиройли, келишган йигитларга рад жавобини берибди, чунки улар денгиз кўринмайдиган, тўлқинларнинг шовқини эшитилмайдиган узоқ ўлкаларда яшашар экан. Ниҳоят у денгиз бўйида яшайдиган бир йигитга турмушга чиқибди.

Тўйдан кейин ҳам Бакабака денгизга боришни қўймабди. Қайнанаси унинг бу қилиғини ёқтирмас, уйда тинчгина ўтириб, бўйра тўқиш ёки илга мунчоқ тизиш ўрнига нима учун денгиз бўйида ёлғиз дайдиб юришига қайрон бўларкан.

Бакабака қиз кўрганида эса, сершамол соҳилга кўниксин деб, қизини ҳам денгиз бўйига олиб борадиган бўлибди.

Дастлабки вақтларда бола Бакабаканинг ишлашига халал бермабди. У бақувват ва эпчил экан, боласини орқасига боғлаб олиб, экинзориди ишлайвераркан. Бироқ кейинги ёзда қизалоқ оёқ чиқариб, бир жойда турмайдиган бўлиб қолибди. Энди Бакабака экинларини қийинчилик билан ўтоқ қиладиган бўлибди. У нима қилсам экан, деб ўйлаб қолибди. Қайнанаси ҳали жуда бақувват, ишлашда Бакабакадан қолишмас экан. У ҳеч қачон кампирлардек уйда ўтириб бола боқишга рози бўлмас экан. Унинг ҳам ўз ери бор экан. Кампир доим Бакабака боласини ҳам ўзи боқсин, ерига ҳам ўзи қарасин, деркан.

Бакабака шўрлик нима қилсин? Энди у боласини орқасига боғлаб ишлай олмас, бирпас ўз ҳолига қўйса, албатта бир кори ҳол бўларкан. Қизчасининг исми Нтомби экан.

Кунлардан бир кун эрталаб Бакабака денгиз ёқалаб экинзорига кетаётиб, нима қилиш кераклигини ўйлабди. У ўзи севган денгизга боқибди. «Менга денгиз ёрдам бера олганда эди,— деб ўйлабди у,— ишлаб бўлгунимча тўлқинлар боламни тебратиб турмасмикин?» У ниятини синаб кўрмоқчи бўлибди. Боласини шундайгина қирғоққа олиб бориб қўйибди-да, ўзи орқасига тисарилиб, қўшиқ куйлай бошлабди:

О, шамоллар, о, тўлқинлар!
Шамоллару тўлқинлар!
Товоғимни авайлангиз —
Топширдим сизга;
Сақланг ёғоч товоғимни,—
Амаси¹ лим-лим
Ҳамда менинг Нтомбимни
Айланг эҳтиёт!²

Тўлқинлар қизалоқнинг атрофида майин чайқалибди ва уни авайлабгина ўз орқасидан узоқ-узоқларга эргаштириб кетибди. Нтомби хурсанд бўлиб онасига қўл силкибди. Шундай қилиб, Бакабака даласига йўл олибди.

Кеч кириб, ботиб бораётган қуёш нурлари ажиб бир манзара кашф этганда Бакабака денгиз бўйига, Нтомбини қолдирган жойига қайтиб келибди. Бу пайт сувнинг пасайган вақти бўлиб, сув қирғоқдан анча нарига қайтган экан. Бакабака ҳўл қум устидан юриб борибди-да, оёғи сувга теккач куйлабди:

О, шамоллар, о, тўлқинлар!
Шамоллару тўлқинлар!
Эй, умрбод эсувчи еллар!
Товоғимни қайтаринг энди,—
Амасили ёғоч товоғим,
Қайтарингиз Нтомбимни ҳам!

Тўлқинлар аста-секин ҳаракатга келиб, қирғоққа майин урилибди.

Бакабака қараб турган экан, бир маҳал катта тўлқин кўтарилиб, у томонга келъ бошлабди. Тўлқин қирғоққа келиб урилиб, орқасига қайтганда, кичкина Нтомби Бакабаканинг оёғи остида ётаркан. Унинг қоп-қора ҳўл бадани қуёш нурида ялтираб тураркан.

Бакабака хурсанд бўлиб қизалоғини кўтариб, орқасига боғлаб олибди.

— Сен бугунги кунни қандай ўтказганингни менга айтиб бера олсанг эди,— дебди Бакабака, қизалоқ эса ўзининг тушуниб бўлмас тилида нималардир деб гужурлар экан. Бакабака уйига шошилибди, унинг қалби қувончга тўла экан: ахир дўсти денгиз унга ёрдам берди-да.

Энди Бакабака ҳар куни хотиржам ўз боласини тўлқинларга топширадиган бўлибди.

Ўтоқ тугагач, аёллар йиғим-теримгача дам оламиз деб, хурсанд бўлишибди. Қайнанаси Бакабаканинг ерини кўриш учун бориб, ҳангу манг бўлиб қолибди. Чунки унинг даласи жуда тоза ўтоқ қилинган, экинлари эса яшнаб турган экан. Кунларнинг бирида қайнона келини билан даладан қайтаётиб, унга дебди:

— Қандай қилиб ҳам болангни эплаб, ҳам экинларингни бунчалик яхши парвариш қиллолдинг?

Бакабака тўлқинлар ҳақида қайнанасига ҳеч нарса демабди. У агар эрим боланг тўлқинларга топшириб, ўзим ишлаётганимни билса жаҳли чиқади деб кўрқиб, айтмабди.

Мана, ҳозир ҳам қизча онасининг орқасидаги чарм тўрвада ўтираркан, тўрвадан тушиб денгизга югуриб кетмоқчидек талпинибди. Тўлқинлар ҳам худди қизча билан ўйнагиси келаётгандек Бакабаканинг атрофида чайқалиб-сапчиб Нтомбига сув сачратибди.

Бироқ ёш она индамабди. Қайнонасининг олдида дўсти денгизга миннатдорчилик ҳам билдира олмабди. Бу жимлиги билан у ўз бошига қандай фалокат орттираётганини хаёлига ҳам келтирмабди.

Орадан бир неча кун ўтгач, қайнанаси Бакабакага кулбанинг устини ёпиш учун пичан ўриб келишни буюриб, ўзи ўғли ва бошқа эркаклар билан қўшни қўрғонга пиво¹ ичгани кетибди. Бакабака ўт ўргани бораётиб, денгиз бўйига етганда қизалоғини яна тўлқинларга топширмоқчи бўлибди-ю, қўшиғини куйлабди. Бу сафар тўлқин ҳар галгидан баландроқ кўтарилиб, ўқдай отилиб келибди-да, худди тезроқ олиб кетмоқчидек қизчани қувонч билан бағрига олибди.

Бакабака пичан ўриб бўлиб, денгиз бўйига қайтганида кеч бўлиб қолган экан. У пичан боғламини қум устига ташлаб, сувга яқин борибди-да, қўшиғини куйлабди. Бироқ у «Қизим Нтомбини қайтаринглар», деб охириги сўзларини айтиб бўлса ҳамки, катта тўлқин кўтарилмабди ва қизини олиб келмабди. Денгизда ғалати осойишталик ҳукм сураркан. Фақатгина майда тўлқинлар шовқинсиз пилдираб келар, қумни ювиб орқасига қайтаркан.

¹ Пиво — маккажўхоридан тайёрланадиган ичимлик.

Бакабака нарироққа югуриб бориб, яна куйлабди. Энди денгиз бутуллай тинчиб қолибди. Бакабака ўзини сувга ташлаб, анча жойгача сузиб борибди-да: «Нтомби! Нтомби!» деб бор овози билан чақира бошлабди. Унинг орқа томонида эса қуёш ботаётган, қизғиш тусда алангаланиб турган осмон денгизни ҳам пуштирангга бўяган экан.

Қўрққанидан эсанкираб қолган она денгиз бўйида телбаларча уёқдан-буёққа югурар, кейин яна сувга тушиб кетар экан. Чўкиб кетишига сал қолибди-ю, аммо шунда ҳам у сувдан чиқмай, қизини чақираверибди. Бу чақириншларга ҳеч қандай жавоб бўлмабди. Шамол тиниб, денгиз соҳили жимжит бўлиб қолибди. Тун кирибди. Ниҳоят Бакабака энди денгиз унга қизини қайтариб бермаслигини тушунибди.

Бакабака чарчаб, ҳориб, оёқларини зўрға судраб босиб уйига қайтиб келибди. Уйга келса эри билан қайнонаси йўқ экан. Ана шунда Бакабака улар уйга келиб бу гапдан хабар топса, роса жаҳли чиқади деб ўйлаб, ваҳимага тушибди.

— Балки денгиз мен билан ҳазиллашаётгандир,— дебди у ўзига-ўзи,— эртага албатта боламини бағримга босаман.

Шундай қилиб, у катта узунчоқ қовунни адёлга ўраб бағрига босибди-ю, ётиб қолибди. Қайнонаси билан эри келганда, Нтомби ухлаб қолибди, десин деб шундай қилибди.

Бакабака эрталаб уйғониб қараса, қовунни маҳкам бағрига босиб ётганмиш. У ўрнидан турибди-ю, денгиз соҳилига қараб чолибди. Қун бўйи соҳилда қўшиқ айтиб бўзлабди, аммо тўлқин унинг қизалорини қайтариб бермабди. Шу-шу Нтомбидан дарак бўлмабди.

Бакабака тунда ўзини бахтсиз ва ночор ҳис қилиб уйига қайтиб келибди. У қайнонаси билан эрига бўлган гапни айтиб берибди. Бакабаканинг кўзларида шашқатор ёш, шундай аялчи аҳволда эканки, буни кўрган қайнонаси билан эри уни койишга ботинолмай, ўзлари ҳам қўшилишиб зор-зор йиғлашибди.

Денгиз эса Нтомбининг онасидан узоққа, нариги қирғоққа олиб бориб ташлабди. Нтомби бир оз иссиқ қум устида ётиб ўзига келгач, ўрнидан туриб соҳилда атак-чечак юра бошлабди. Соҳил бўмбўш экан. Ҳеч ким йўқлигини кўрган Нтомби йиғлаб юборибди. У қайта сувга тушишга ҳаракат қилар, аммо тўлқинлар уни соҳилга, қум устига суриб ташларкан. Тўлқинлар билан олиша-олиша ниҳоят қизча чарчабди ва қум устига ўтириб олиб, чинқириб йиғлай бошлабди.

Шу пайт қизчанинг кўзи узоқда турган бир оёқли новча кампирга тушиб қолибди. У кампир одамхўр бўлиб, денгиз тўлқинларни қирғоққа чиқариб ташлаган шох-шабба — ўтинларни териб олгани келаётган экан.

Қизалоқини кўриб ҳайрон бўлиб қолган кампир сакрай-сакрай

униг олдига келибди. У бу қизчаниг бошқа қабиладан эканлигини дарҳол тушунибди. Сабоби қизчаниг иккита оёғи бор экан. Одамхўрлар қабиласидагиларнинг эса оёқлари фақат битта экан, холос. Кампир қўлидаги бир даста ўтинни ерга ташлабди-ю, аста-секин қизга яқинлашибди.

Қизалоқ кампирдан ҳечам чўчимабди, чунки ўзини ҳамма яхши кўришини, эркалашини билар экан-да. У дарҳол йиғидан тўхтаб, бир оёқли кампирга қўлини чўзибди. Бу кекса жодугар қизалоққа аввалига бир парча гўшти кўргандек талпинибди, кейин эса ёмон ниятидан қайтиб, қизалоқни қўлига олибди. Кампир Нтомбига худди ўз бувисидай кўриниб кетибди. Аммо сал бошқачароққа ўхшабди. Қизалоқ хурсанд бўлганидан кампирнинг суякларини туртиб чиққан елкасига тирмашибди.

Салукази (кампирни шундай деб аташаркан) одамхўр бўлгани билан ҳар қалай аёл киши экан. Бунинг устига униг ўз набиралари ҳам бор экан. Кампир қизалоқни елкасига ўтқизиб олиб кетибди.

Хўш, қизалоқни одамхўрлардан қандай асраб қолса бўлади?

Қизалоқнинг бахтига уни ўз ҳимоясига олган кампир оддий одамхўрлардан эмас экан. У ёмғир ёғдира олувчи сеҳрга эга экан. Одамхўрлар ҳам икки оёқли оддий одамлардек деҳқончилик билан шуғулланишар, улар оладиган ҳосил эса, об-ҳавога бўғлиқ экан. Шунинг учун ҳам бу жодугар кампирдан ҳамма кўрқар, униг гапини икки қилмасликка ҳаракат қиларкан. Жодугар соҳилда ўтин териб юрганида тасодифан қизалоқни кўриб қолиб, олиб келганини қабиладошларидан яширмасликка, уни ўзи асраб олиш ниятида эканлигини айтишга аҳд қилибди.

Кампир бир боғлам ўтинни бошига қўйганча сакрай-сакрай уйига йўл олибди. Ахир бир оёқли одам шундай сакраб юради-да. Нтомби ўз онасининг орқасига боғлаб кўтариб юришига ва тўлқинларнинг тебратишига ўрганиб қолганиданми, кампирнинг ҳар сакраганда силкитиши унга ёқмабди. Шунинг учун ҳам у бақириб йиғлаб юборибди. Бундан жаҳли чиққан жодугар аввалига «одамхўрларга бериб юборсаммикин» деб ўйлабди-ю, аммо кулбасига етиб бориб, қизалоқни елкасидан туширгач, униг алпон-талпон юришини кўриб, қаҳридан тушибди.

Салукази Нтомбига қатиқ ичирибди, кейин ётқизиб ухлатибди. Шундан сўнг, вақтни ўтказмай қизалоқни қабиладошларидан ҳиноя қилишга ёрдам берадиган сеҳрли дори тайёрлашга киришибди.

Одамхўрлар уйларига қайтиб келишгач, дарҳол янги одам гўшти ҳидини сезишиб, кечки овқатга мазали таом ерканмиз-да, деб ўйлаб хурсанд бўлишибди.

— Қизалоққа кўз олайтирманглар,— дебди кампир қатъий.— Мен кўндан бери ўзимга шундай ёрдамчи қизча излаб юрардим.

Агар экинларингдан яхши ҳосил оламан десанглар, тегманглар унга.

Одамхўрлар бу гапни эшитишиб, ғазабга келишибди. Улардан биттаси кампирни итариб юбориб, қизалоққа ташланибди. Шунда Салукази қаттиқ пуфлаган экан, шу заҳоти теварак-атрофда кучли бўрон туриб, бир оёқли одамхўрларни ерга қулатиб, ҳатто қўрғонни ҳам денгиз томонга учириб юборай-учириб юборай дебди. Бу даҳшатдан одамхўрларнинг кайфлари учиб, кампирдан шамолни тўхтатишини илтижо қилишибди, бундан кейин қизалоққа тегмасликка ваъда беришибди. Аммо кампир одамхўрлар тавба-тазарру қилмагунча бўронни тўхтатмабди.

— Қайтанга шуниси маъқул,— деб бир-бирини юпатишибди одамхўрлар.— Майли, бу жодугар қизалоқни боқиб катта қилсин, семиртсин. Бари бир яқинда ўлади, ўлмаса қариб қолади, ўшанда ўзимиз маза қилиб еймиз. Ҳозир эса қизалоқ жуда кичкина, биттамизга ё етади, ё етмайди.

Орадан йиллар ўтибди. Қизча Салуказининг паноҳида улғайибди. У ўз уйининг узоқда қолганини, уни бу ерга тўлқин олиб келганини биларкан. Баъзида Нтомби сув бағрига шўнғиб, денгиздан ўз уйига элтиб қўйишини илтижо қиларкан. Аммо денгиз унинг илтижоларига қулоқ солмас, қиз хафа бўлганича соҳилга қайтиб чиқаркан. Нтомби жон-дили билан кампирга ёрдам қилар, кампирдан ўзига қилган яхшиликлари учун миннатдор экан. Аммо у одамхўрларнинг ваҳший одатларига кўника олмас, ҳамиша дили хира бўлиб, ҳадиксираб юраркан.

Бу орада Салукази қизга қабиладошларидан яширинча ёмғир ёғдириш сеҳрини ва бошқа сеҳргарликларни ўргата бошлабди. Нтомби жуда қобилиятли шогирд чиқибди. Салукази қизнинг тезда сеҳрлаш илмини тўла ўрганиб, кейинчалик ўзини-ўзи ҳимоя қилишга қурбн етадиган бўлишига ишонаркан. Нтомби сидқидилдан хизмат қилганидан Салукази одамхўр бўлишига қарамай, уни яхши кўриб қолибди ва одамхўрлардан қандай қутқариш йўлини ўйлай бошлабди. Ҳатто у қизнинг одамхўрлардан қутулиб, уйига етиб олишига ёрдам берадиган сеҳрли восита қидира бошлабди.

— Мен қизнинг бу ердан эсон-омон кетиб, хавф-хатардан холи бўлганини билмагунимча хотиржам ўлолмайман,— деркан жодугар ўзига-ўзи.

Нтомби кундан-кунга тўлишиб, чиройли бўлиб, кекса сеҳргар эса борган сари қариб, мункиллаб бораркан.

Бутун қабила уларни таъқиб этаркан.

— Энди ўлими яқин бу жодугарнинг!— дейишаркан одамхўрлар.

Ёгингарчилик кўп бўлган бир ёздан сўнг Салуказининг қўллари ва ягона оёғи шундай оғрийдиган бўлибдики, у ётган жойидан туролмай қолибди. Одамхўрлар буни кўриб бир-бирларига:

— Кампирга муносиб қурбонлик қиладиган пайт келди,— дейишаркан.

Нтомби уларнинг ўзига очкўзлик билан тикилишларини кўриб даҳшатга тушаркан.

Кунлардан бир куни Салукази қиздан:

— Буларнинг ҳаммаси қаёққа кетишди?— деб сўрабди.

— Аёллар ўрмонга ўтин тергани кетишди,— деб жавоб берибди Нтомби,— эрақлар эса катта пичоқларини чархлашяпти.

— Оҳ!— деб юборибди ётган жойида жодугар.— Бери кел, қизалоғим, сенга айтадиган хуфя гапим бор.

Ҳадемай аёллар ва болалар ўрмондан қайтишибди. Нтомби кулбанинг эшигидан бундай қараса, одамхўрлар катта гулхан ёқишаётган экан.

Кейин улар каттакон сопол идишни синдиришибди-да, энг катта сопол бўлагини оловнинг устига қўйишибди. У қип-қизил чўр бўлганида Нтомбинини чақирди:

— Бу ёққа кел. Ечиниб, мана бу сопол синиғининг устига ўтир. Биз сени кечки овқатга пиширамиз!— дейишибди улар.

Нтомби қўрқувдан дағ-дағ қалтираганича уларнинг олдига борибди.

— Қўлларимни бир иситиб олай,— деб илтижо қилибди у,— шундай совуқ қотдимки, мендан таом пиширишларинг ҳам қийин.

Одамхўрлар унинг чўккалаб ўтириб исиниб олишига рухсат беришибди. Шу пайт Нтомби оловни қаттиқ пуфлабди-да:

— Хлви, хлви, хлви... Вахло, вахло вахло!..— дебди.

Гулханга Нтомбининг кўз ёшлари томиб кетибди-ю, шу заҳоти қаттиқ бўрон кўтарилибди. Бўрон бир зумда гулханни ўчирибди, эски кулбаларнинг томларини кўтариб, қум тепалар томонга ўчириб кетибди. Одамхўрлар даҳшатга тушиб, ўзларини таппатаппа ерга ташлашибди. Нтомби эса хурсанд бўлганидан кўзларидаги ёши билан чопиб бориб Салуказининг кулбасига кирибди-ю, эшикни ичкаридан тамбалаб олибди.

— Эртага улар яна ўз айтганларини қилишади,— дебди кампир.— Сен бу ердан кетишинг керак, менинг ўлимим яқин, энди сени ҳимоя қила олмайман.

Кўп ўтмай одамхўрлар қабиласининг бошлиғи Салуказидан бўронни тўхтатишни илтимос қилиб келибди.

— Ҳа-ҳа-а, илтижо қилиб келдингми?— дебди кампир заҳарханда билан, лекин бари-бир бўронни тўхтатибди.

Эртасига эрталаб Салукази билан Нтомби одамхўр аёлларнинг яна ўтинга кетаётганини кўришибди. Шунда Салукази Нтомбига кулбанинг нариги чеккасига боришни буюрибди. Қиз у ерга борганида каттакон илонга кўзи тушиб қолиб, жуда кўрқиб кетибди. Илон гиёҳлардан тайёрланган сеҳрли дори солинган

қопни ўраб ётаркан. Нтомбининг кўз олдида илон сассиз суд-
ралганича кулбадан чиқиб кетибди.

— Ҳув анави шохни ол,— дебди жодугар.— У сенга йўлда ёр-
дам беради.

Нтомбига онасидек бўлиб қолган кампирни ташлаб кетиш
жуда оғир бўлибди, аммо жодугар унга бу ердан тезроқ кет, деб
ёлворибди.

— Мен сенинг бу ерда ҳалок бўлишини чидай олмайман,—
дебди Салукази.— Агар сенинг дардингда ўлиб кетишимни хоҳ-
ласанг, майли, қола қол. Ахир мен ҳар кунни бўрон турғизолмай-
ман-ку!

Ноилож кампир билан хайрлашиб, Нтомби секингина кулба-
дан чиқиб кетибди. Қўлига бояғи сеҳрли шохни ушлаб олган
экан. Шох унга йўл кўрсатар, бир кучига ўн куч қўшар ва уни
хавф-хатардан ҳимоя қилар экан. Тез учар балиқчи қушлар
унинг бошида чарх уришар, аммо Нтомби улардан ҳам тезроқ
учар, шох уни пардан ҳам енгил қилиб қўйган экан.

...Бакабака Нтомбидан кейин бир нечта фарзанд кўрибди-ю,
аммо Бакабаканинг назарида улар тўнғич қизичалик сулув ва
суюкли эмас экан. У қизининг дардида йиғлайвериш кўзларида
ёш қолмабди. Денгизни илгаригидай яхши кўрмайдиган бўлиб-
ди-ю, лекин бари бир ҳар кун соҳилга борар, тўлқинларга мунг-
ли тикилиб турар экан. Баъзан эса, сувда қизи Нтомби кўринган-
дай бўлар экан-у, бироқ унинг олдига келмас экан.

Ёз кунларининг бирида кечқурун Бакабака тагин соҳилда
тентираб юрган экан. Бўм-бўш соҳилдан қараганда кўм-кўк сув
уфққа бориб тақаларкан. Бакабака энди кетмоқчи бўлиб турга-
нида шимол томондан қандайдир бир нарсанинг тезлик билан
ўзига яқинлашиб келаётганини кўриб қолибди. Бакабака келаёт-
ган нарсанинг қушми, одамми ёки жониворми эканлигини билол-
май, ўша томонга тикилиб қолибди. У шунчалик тез, оёғи қумга
тегиб-тегмай келарканки, Бакабака унинг кимлигини билолмай
ҳайрон бўлибди. Яқинроққа келганда унинг ёш, гўзал бир қиз
эканлигини кўрибди.

— Кимсан, қаёқдан келяпсан? Оёқ олишларинг бунча чақ-
қон?— деб сўради Бакабака.

Шунда қиз унга қўлидаги оҳунинг шохини кўрсатибди.

— Мен сизнинг олдинсизга келишим керак эди,— дебди у.—
Мана, кўряписизми, шохнинг учини пастга қараб турибди. Демак
менинг сафарим тугади.

— Сен кимсан? Айг, кимсан?— деб қичқарибди-ю, Бакабака
ўйлаб қолибди: «Борди-ю, бу Нтомби бўлса-чи? У ҳаёт бўлганида
мана шу қиздек бўлар эди-да!» Кейин қиздан сўрабди:

— Айт-чи, қизим, сен қаёқдан келдинг? Нима учун якка ўзинг соҳилда сайр қилиб юрибсан?

Нтомби ҳамма гапни унга айтиб берибди. Шунда онаси уни бағрига босибди.

— Юр, юр тезроқ уйга борайлик,— дебди хурсанд бўлганидан кўзёши қилиб.— Ҳали-замон қоронғи тушиб қолади.

Бакабака қизини уйга олиб келганида катта хурсандчилик бошланибди. Нтомбининг келиши шарафига отаси каттақон оқ буқа олиб келиб сўйибди, ҳамма қабиладошларини чақириб, яхшилаб зиёфат қилибди.

Бакабака хурсанд бўлганидан денгизнинг айбини кечибди-ю, аммо ҳеч қачон унга болаларининг тақдирини, фақат болаларининггина эмас, ҳатто набираларининг тақдирини ҳам ишонмайдиган бўлибди.

◆ ЕТТИ ҚУШ ВА ЕТТИ ЯГИТ ◆

Бу воқеа қадим замонда, зулуслар моҳир сеҳргар бўлган пайтда юз берган экан.

Қабила бошлиғи Фелелва кун-тун қайгу чекиб яшаркан. Бир пайтлар у саккизта ўгли билан фахрланар экан. Лекин бир жангда уларнинг еттитаси ҳалок бўлиб, фақат биттаси тирик қолибди. Уша тирик қолган ўгли соқов экан. Қабила бошлиғи эртадан кечгача Маслаҳат майдонида ўтирганча, водий этагидаги тоғ чўққисига мунгли термиларкан. Уша чўққи ёнида ўз қабиласи билан душман қабиласи ўртасида қаттиқ жанг бўлган экан.

Қунлардан бир кун қабила бошлиғининг ёнига унинг энг яқин маслаҳатчиси Мбата келибди-ю, бир ғалати воқеани гапириб берибди.

— Бугун эрталаб ҳам,— дебди у,— кеча ҳам, ўтган куни ҳам кўрадан сигирларни чиқараётганимда,— ўзингиз биласиз, менинг сигирларим унчалик кўп ҳам, семиз ҳам эмас,— бир ғалати воқеанинг шохиди бўлдим.

— Қанақа воқеа экан?— сўрабди Фелелва.

— Бундай қарасам, молкўрам атрофидаги тўсиқда еттита чиройли қуш ўтирибди. Уларнинг бошлари яшил, тожлари ҳам бор. Назаримда улар мендан қўрқишмади. Ҳатто мени кузатиб туришганга ҳам ўхшади. Анчадан кейин улар Эчкидарага қараб учиб кетишди,— дебди маслаҳатчи.

Бу гапни эшитган қабила бошлиғи сергакланибди. Ахир ўғиллари ҳалок бўлган жанг ўша дарада бўлган экан-да.

— Бошидан айт-чи!— дебди у ва Мбата бўлган воқеани яна бир бошидан гапириб берибди.

— Менинг олдимга келиб яхши қилибсан,— дебди қабила бошлиғи.— Бу яхши гапнинг учун сенга еттита семиз сигир ҳадя қила-

ман. Ишончим комилки, у қушлар оддий қушлардан эмас, сеҳрли қушлар. Улар аҳтимол ҳалок бўлган ўғилларимнинг руҳларидир, кўнглимизга таскин бериш учун келишгандир. Мен еттига йигитга қушларни тутишни буюраман. Улар эрталаб хўроз қичқирмасдан туриб, сеҳрли қушларнинг келишини пойлашсин-да, уларни тутишсин.

Фелелва олтига энг абжир йигитларни тўплаб, уларга ўзининг омон қолган кенжа ўғлини қўшибди. Бу ўғли жуда ақлли экан-у, аммо соқов экан. У умрида бирорта сўзни ҳам айтмаган экан.

— Сизлар ўша қушларни тутишларингиз керак,— дебди уларга Фелелва.— Менинг олдимга қушларни тутмасдан қайтиб келманглар. Қушлар қаёққа учса, ўша ёққа боринглар, борди-ю, йўл-йўлакай сизларга кимда-ким қаршилиқ кўрсатса, аяманглар. Мана сизларга мустаҳкам қалқон ва ўткир найзалар.

Йигитлар дарҳол қафасчалар тўқиб, қўлларига қалқон ва найзаларини тутганча, кекса Мбатанинг кўрғонига йўл олишибди. Улар кечаси Мбатаникида тунашибди-да, эрталаб кун чиқмасдан қабила бошлигининг буйруғини бажаришга киришибди.

Мбата ўрнидан туриб, ташқарига чиқиб қараса, ўша ажойиб қушлар ҳар кунгидай қўра тўсиғига қўниб ўтиришар, йигитлар эса сал нарироқда паналаб, уларни тутиб олишга шайланиб туришаркан. Улар аста-секин қушларга яқинлашган маҳалда қушлар гурр этиб кўтарилибди-ю, Эчкидарага қараб учиб кетибди.

Йигитлар бир неча кун қушларни орқам-орқа қувиб боришибди. Қушлар тинмай учшар экан; тепаликлардан, ям-яшил ўрмонлар устидан, нотаниш қабилалар тепасидан, дарёлар ва тоғлар оша учиб ўтишибди. Йигитлар бу жойларни умрида кўрмаган, ҳатто эшитмаган ҳам экан. Ниҳоят улар қушларнинг чарчаб қолганини сезишибди. Ана энди уларнинг чиройли, сержило патларидан ушлаймиз, деб ўйлашибди йигитлар. Кечқурун улар қушларга жуда ҳам яқинлашиб қолишибди.

Йигитларнинг олдида биринчи бўлиб қабила бошлигининг ўғли эмаклар борар экан. Қушлардан биттаси бутага қўнибди. Қабила бошлигининг ўғли чаққонлик билан сакраб, қушнинг узун думидан ушлаб олибди.

— Ахир қўлга тушдинг-а!— деб қичқирибди у. Унинг товушини ҳеч ким эшитмабди. Чунки бу пайтда бошқа йигитлар ҳам қушларни тутишган экан. Улар хурсанд бўлишиб, қий-чув қилишиб бир жойга тўпланишибди. Ана шундагина улар ажойиб мўъжиза юз берганини сезиб қолишибди. Ахир қабила бошлигининг ўғли умрида биринчи бор гапирган экан-да. Йигитлар шундай хурсанд бўлишибдики, ҳар бири қабила бошлигининг ўғлидан бирор нарсани сўрашга, унинг овозини ўз қулоғи билан эшитишга ошиқишибди.

— Бўлди, гапни бас қилишглар!— деб қичқирибди қабила бошлигининг ўғли.— Биз ўзимизга топширилган ишни охирига еткази-

шимиз керак: тезроқ отамнинг олдига қушларни олиб борайлик, у ҳам тезроқ менинг овозимни эшитсин.

Йигитлар қушларни қафасларга солиб, маҳкам беркитишибди-ю, дам олиш учун ётиб ухлашибди. Эртасига эрталаб улар йўлга тушишибди. Бир неча кундан бери очиқ бўлган ҳаво ўша кунга негадир қовоғини солибди, осмонга булут чиқиб, ёмғир ёға бошлабди.

— Тунайидиган бирор жой топишимиз керак,— дебди қабила бошлигининг ўғли Кулуме. Энди уни ўртоқлари Сўзамол деб атай бошлашибди.

Улар ўрмоннинг ўртасидаги ялангликда каттагина бир кулбани кўриб қолишиб, секин-аста унга яқинлашибди. Қарашса, кулба ичида ҳеч ким йўқ, ўчоқда ўт ловиллаб ёниб турган экан. Йигитлар кулбага кириб исинишибди, овқатланишибди, сўнг ётиб ухлашибди.

Тун яримдан оққанда Кулуменинг ўртоқларидан бири уйғониб кетибди. Қараса, ўчоқдаги олов сўниб, кулба ичи қоп-қоронғи бўлиб қолганмиш. Йигитнинг қулоғига қандайдир бир дўриллаган овоз эшитилибди:

— Бу ердан мазали гўшт ҳиди келяпти! Қани бир санаб кўрай-чи: бир, икки, уч, тўрт, беш, олти, етти! Мен ейишни мана шунисидан бошлайман-у, ҳов анави охирги оёғи кичкинасида тугатаман.

У шундай деб ташқарига чиқиб кетибди. Кулба ичи жимжит бўлиб қолибди. Шунда ҳалиги йигитча шошиб-пишиб шерикларини уйғота бошлабди.

— Биз одамхўрлар кулбасига кириб қолибмиз,— деб шивирлабди у,— энди нима қилдик.

Аммо ўртоқлари туш кўряпти деб ўйлаб, унинг гапига қулоқ солишмабди. Сўнг улар бошқа бир йигитни қоровулликка қолдириб, яна уйқуга кетишибди.

Сал вақт ўтмай, қоровулликда турган йигит эшикнинг очилганини пайқаб қолибди. Шунда кулбага бир одамхўр кириб, ухлаб ётган йигитларни қайтадан санай бошлабди. Энг охирида ўша оёғи кичкина—қабила бошлигининг ўғли ётган экан. Одамхўр:

— Буларни мен битта ўзим ея олмайман, бориб ака-укаларимни ҳам зиёфатга бошлаб келай,— дебди.

У чиқиб кетгач, ҳалиги қоровул йигит вақтни ўтказмай ўртоқларини уйғотибди. Кулуме уларни одамхўрлар кулбасидан олиб чиқиб, ўрмон оралаб бошлаб кетибди. У йўлни юлдузларга қараб белгиларкан, тонгга яқин улар даҳшатли одамхўрлар кулбасидан анча узоқлашиб кетишибди.

Тонг отиб, қуюқ ўрмондаги дарахт япроқлари орасидан қуёш нурлари мўралаган кезде Кулуме ўртоқларининг қўлларидаги қафасларни кўриб қолибди. Шунда ўзининг қафасини одамхўрлар

кулбасида қолдириб келгани ёдига тушибди. Бундан хабар топган йигитлар қаттиқ афсусланишибди. Аввалига ҳаммалари бирга бориб, қафасни олиб келмоқчи бўлишибди, кейин, йўқ, ҳаммамиз эмас, биттамит боришимиз керак, деган қарорга келиб, ҳаммалари ҳам мен бораман-мен бораман деб, бориш истагини билдиришибди. Қабила бошлигининг ўғли ҳеч кимни юбормабди. У ерда қафасни мен қолдирдимми, ўзим бориб олиб келишим керак, дебди у.

— Борди-ю, ундан айрилиб қолсак, қабила бошлиғи нима дейди?— дебди йигитлардан бири қоғоғини солиб. Бошқа бир йигит эса:

— Ўлдик деявер унда,— дебди ҳамгин оҳангда.

— Қўрқма!— деб хитоб қилибди Кулуме.— Мана, қаранглар, мен найзамни ерга санчиб қўяман. Сизлар унга қараб туринглар. Агар у қимир этмай тураверса, демак менга ҳеч нарса хавф солмаган бўлади. Борди-ю, чайқалса ё титраса, билинглarki, мен хавф ёстидаман. Агар у ерга қулаб тушса, мени ўлди деб билаверинглар.

Кулуме қўлига бошқа найза олибди-ю, тезда қуюқ дарахтлар орасига кириб, кўздан ғойиб бўлибди.

Йигитлар қушларга дон беришибди, сув ичиришибди, сўнг ҳаллиги найза атрофига ўтиришиб, уни кузата бошлашибди.

Қуёш анча кўтарилиб қолганида ҳалиги найза аввалига секин, кейин қаттиқроқ чайқалибди. Сўнгра ерга қараб эгила бошлабди, учи ерта тегай-тегай деб қолибди... Йўқ, яна тўғриланиб, қимирламай қолибди.

— Чамаси ёввойи итга дуч келиб қолиб, ундан базўр қутулган бўлса керак-ов!— деб йигитлар хурсанд бўлиб кулишибди-да, тагин биров эшитиб қолмасин дегандай атрофга олазarak қараб кўйишибди. Улар дам олиш учун ётишганида йигитлардан бири уларни турғизиб, найзани кўрсатибди. Найза яна чайқалаётган экан. У пастга эгилар ва тўғриланаркан.

Найза учинчи марта худди бўрон тургандай қаттиқ чайқалибди. Кейин эгила бошлабди. Йигитлар қўрқиб кетишиб, унинг атрофни ўраб олишибди. Найза эса ҳамон пастга эгилар, ерга тегай-тегай деркан. Йигитлар додлаб юборай дейишибди. Ниҳоят найза тўғриланиб, қимир этмай қолибди.

— Хайрият-эй!— деб қичқирибди, хурсанд бўлишганидан ўйинга тушиб кетишибди йигитлар.

Хўш, Кулуменинг аҳволи бу пайтда нима кечди экан?

У ўртоқларининг олдига эсон-омон қайтиб келгач, ҳамма кўрган-билганларини гапириб берибди. Кулуме ўрмон оралаб, одам хўрлар кулбасига қайтиб борибди. Йўлда кичкина бир кампир дуч келибди. У булоқ ёнида ўтирган экан.

— Қаёққа кетяпсан?— деб сўрабди кампир.

— Ўтган кечаси мен одамхўрлар кулбасида тунаб, у ерда қушмни эздан чиқариб қолдирибман, ўшанга кетяпман,— деб жавоб берибди Кулуме.

— Сен жуда довурак йигит экансан. Одамхўрлар қувласа нима қиласан,— сўрабди кампир.

— Қочаман,— деб жавоб берибди йигит.

Кампир унинг гапига кулибди-ю, ёнгинасида турган тугунчақни ечиб, ундан чоғроқ бир идиш олибди.

— Ма, мана бу сеҳрли ёғ,— дебди у,— агар одамхўрлар орқангдан қувласа, мана шу ёғдан йўлда ётган тошга сеп, ана шуида нима бўлишини кўрасан.

Кулуме кампирга миннатдорчилик билдириб, идишни камарига маҳкам боғлаб олибди-ю, ўрмон оралаб йўлга равона бўлибди.

У кулбага яқинлашганида эмаклай бошлабди ва даҳшатли воқеанинг устидан чиқиб қолибди. Одамхўрлар ўша ўзлари тулаган даҳшатли кулбага кириб, буларнинг веча эканлигини саяб; «Ҳаммасини бир ўзим ея олмайман, ака-укаларимни ҳам зиёфатга чақирай», деб чиқиб кетган укаларини еб, хурсандчилик қилишаётган экан. Улар укасининг гапига кириб, кулбага келишса, ўлжалар аллақачон ғойиб бўлган, шундан кейин жаҳли чиқиб, уви сийшган экан.

Кулуме бир амаллаб кулба ичига кирибди-ю, шифтдан, ўзи осиб қўйган жойдан қафасни олибди. Қуш эса унинг қайтиб келганидан хурсанд бўлгандай секин чирқиллабди. Кулуме теварак-атрофига эҳтиётлик билан назар ташлаб, секин кулбадан чиқибди-да, ўзини ўрмонга урибди. Аммо одамхўрлар уни сезиб қолишибди. Улар Кулуменинг орқасидан қий-чув қилиб қувлашибди. Кулуме бир қўлида қафас, иккинчи қўлида найза, камарида сеҳрли ёғ қуйилган идиш билан югуриб кетибди. У югуриб кетаётиб камаридаги идишни ечиб олибди-ю, ундаги ёғдан йўлдаги тошга сепибди. Одамхўрлар тошга ёпирилишибди. «Бу меники! Бу меники!»— деб қий-чув қилишиб тошни талашибди улар.

Хуллас одамхўрлардан биттаси тошни ютиб юборибди. Шунда ҳамма одамхўрлар унга ташланиб, бурда-бурда қилиб еб қўйишибди-да, кейин яна қий-чув қилишганча Кулумени қувлашда давом этишибди. Кулуме қолган ёғни яна бир тошга сепибди. Уни яна бир одамхўр ютиб юборибди. Одамхўрлар қийқиришганча бу одамхўрни ҳам бурда-бурда қилиб еб қўйишибди.

Кулуме кучининг борича югуриб, одамхўрлардан қутулишга ҳаракат қилар, аммо одамхўрлар орқада қолмай қувиб келишар экан. Улар яқинлашганда Кулуме идишга қараса сеҳрли ёғ тамом бўлиб қолган экан. Энди нима қилсин? Унинг одамхўрлардан қутулишга кўзи етмабди. Энди ўлдим деб ўйлабди. У ҳарна енгиллаш-

Ғаним деб, камарини ечиб улоқтириб юборибди. Камар бир чеккага бориб тушибди. Шунда ҳамма одамхўрлар камарга ёприлибди.

Бирпасдан кейин Кулуме ўрмондан чиқиб, ўзини кутиб ўтирган ўртоқлари ёнига яқинлашибди. Қараса, ўртоқлари ўзи санчиб кетган найза теварагида ўтириб олиб, уни кузатишаётган экан.

— Қочинглар! Қочинглар!— деб қичқирибди Кулуме.— Улар яқинлашиб қолишди. Менга ўзимнинг найзамни беринглар!

Йигитлар худди ҳурккан оҳулар каби қоча бошлашибди. Улар пастга тушибди, баландликка кўтарилишибди, дарёлардан кечиб ўтишибди, сўнг улардан биттаси орқасига қараб қичқирибди:

— Ана улар!

Узоқдан одамхўрларнинг қораси кўринибди.

— Энди нима қилдик?— дейишибди қўрққанларидан. Чунки улар ҳолдан тойишган экан.

Улар бир тепаликдан ошиб, энди етдик деганларида, водий бошланар экан, водийдан энди ўтдик деганларида, тоғ чўққилари бошланар экан. Югуравериб оёқларида мадор қолмабди.

Шу пайт қарашса уларнинг олдидан каттакон бир қоя чиқиб қолибди. Қоянинг устида кичгинагина бир одам ўтирганмиш. Қочиб кёлаётган йигитлар тиллари оғизларига сиғмай ҳансирашиб қияликдан тушаётганларида ҳалиги қоянинг устида ўтирган кичкина одам:

— Тўхтанглар, ҳой!— деб қичқирибди.— Марҳамат қилиб бизнинг уйга бир кириб кетмайсизларми?

Кулуме ҳансираб зўрга сўрабди:

— Қулбангиз қаерда? Қани? Орқамиздан одамхўрлар қувиб келишяпти.

Кичкина одам қаҳ-қаҳ уриб кулиб қоядан сирпаниб пастга тушибди-да, кафти билан қояни шапатилабди. Қоя аста-секин икки томонга сурлиб очилибди.

— Ичкарига кириглар!— деб у йигитларни киритибди-ю, ўзи ҳам орқама-орқа кирибди, қоя яна бирлашибди.

Сал ўтмай қоянинг ташқарисида оёқ товушлари, даҳшатли дупур-дупур эшитилибди. Бу шовқин-сурон йигитларнинг кетидан қувиб келган одамхўрларнинг тўполони бўлиб, улар йигитларнинг шу қоя ичига кириб яширинишганини сезишган экан. Қочоқлар ичкарида ўтириб, одамхўрларнинг каттакон тишлари билан қоятошларни кемираётганини эшитишибди.

— Қўрқманглар, сизлар хавф-хатарсиз жойда ўтирибсизлар, — дебди кичкина одам.— Бу ерга ҳеч ким, ҳатто одамхўрлар ҳам, девлар ҳам кира олмайди.

Кулуменинг ўртоқларидан бири сибизғасини лабларига қўйиб чала бошлаган экан, қушлар бу ёқимли товушни эшитиб, унга жўр бўлишибди. Кичкина одам йигитларнинг олдига бир товоқ ичимлик

ва жўхориталқон қўйиб, меҳмон қилибди. Мезбоннинг меҳрибонлигидан йигитлар мамнун бўлишибди.

Меҳмондорчиликдан кейин йигитлар кичкина одамга ўзларининг хатарли саргузаштларини ҳикоя қилиб беришибди. Бу саргузаштни эшитгач, у бирмунча вақт Кулумега тикилиб турибди-да, кейин унинг найзасини кичкина қўллари билан силай бошлабди.

— Бу найза сеҳрли экан,— дебди у,— менинг қўлларим унинг сеҳрини яна ҳам оширади.

Бу гапни эшитган йигитлар қўрқиб кетишибди. Кичкина одам йигитларнинг ҳолатини сезиб, кулиб юборибди. Буни кўрган йигитлар ўзларига кела бошлашибди. Уйқуга ётишларидан олдин кичкина одам Кулумени бир чеккага чақириб, қулоғига нималарнидир узоқ шивирлабди.

— Сен баҳодир йигитсан,— унинг сўнгги гапи шу бўлибди,— шу баҳодирлигинг учун мукофотга лойиқсан.

Қочоқлар қаттиқ уйқудан уйғонишса, қоядаги ташқарига чиқиладиган жой очик турган эмиш. Бу ернинг оққўнгил хўжаси эса қаёққадир ғойиб бўлибди. Кулуме эҳтиёткорлик билан қоя ичидан чиқибди-ю, одамхўрлар пойлаб турмаганикин деб, теварак-атрофни кузатибди, қулоқ солибди. Қараса, ҳаммаёқ жимжит элиш. Йигитлар қўрқа-писа, ён-верларига аланглай-аланглай қияликдан югуриб тушиб, бутазор орасига кириб кетишибди. Улар бутазор орасида анча вақтгача ўтиришибди, ниҳоят ҳеч қандай хавф-хатарни сезишмагач, хотиржам бўлиб йўлга тушишибди.

Уша кун қабилла бошлиғи Фелелва қўлини пешонасига соябон қилганча водий томонга узоқ вақт ташвиш билан тикилибди. Кеч кириб буталарнинг сояси чўзилиб қолибди.

— Яна кеч кирди, улар ҳамон йўқ,— дебди унинг олдига келганлардан бири,— мана, уларнинг кетганига бир ҳафта ҳам бўлиб қолди.

Қабилла бошлиғи қўра деворига суянганича ўтирар экан. Унинг атрофида турган маслаҳатчилари қабилла бошлиғининг юзига тикилар, у йигитларнинг келишидан умидворми ё ноумидми, шуни уқмоқчи бўлар эканлар. Қабилла бошлиғининг ориқ ва ҳорғин чеҳрасидан ташвиш чекаётганини сезиб, улар ҳам хафа бўлиб кетишибди. Сўнг улардан бири жим ўтирган Мбатуга қараб жаҳл билан дебди:

— Уйноқлаган бўталоқ ўт босмайин қўймайди, деганлар!

Бу гапни эшитган Мбату бошини қуйи солибди. Ахир шу Мбату топиб келган гап туфайли улар шундай ташвишга тушиб ўтиришган экан-да.

Кун ботгач, Фелелва ўрнидан оғир туриб, исиниш учун учинчи

хотишининг уйига — Кулуменинг онасиникига кирмоқчи бўлибди. У шундай қилсам дардим энгиллашармикин, деб ўйлабди.

Шу пайт зийрак йигитлардан биттаси қабила бошлигини тўхта-тиб, қаттиқ қичқирибди:

— Ана улар! Бир, икки, уч, тўрт, беш, олти, етти! Ҳаммаси соғ-саломат қайтиб келишяпти!

Шунда узоқдан кимнингдир ингичка овози эшитилибди:

— Бу мен, сенинг ўғлинг Кулумеман, энди менинг янги исмим бор! Биз қушларни тутиб олдик! Мен гапирга бошладим!

Бутун қўргон одамлари хурсанд бўлиб кетишибди, аёллар ва болалар ўша томонга югуриб, йигитларга пешвоз чиқишибди.

Ҳўш, йигитлар нима қилишибди денг? Улар пастга олиб тушадиган сўқмоқдан кўргон томонга қараб қатор туришиб, қўлларидаги қафасни ерга қўйишибди. Кулуме эса, найзасини қўлига олиб, унинг учини қафасларга бирма-бир тегизибди. Шунда қафас ичидан қушлар эмас, барваста йигитлар чиқиб келишибди. Улар қабила бошлигининг жангда ҳалок бўлган ўғиллари экан.

Бунга кўрган Фелелва қувониб кетибди. Кекса Мбату эса Кулумени бағрига босибди. Аёллар, қизлар хурсанд бўлганларидан ўйинга туша бошлашибди.

Бу водий бунақанги шодиёнани умрида кўрмаган экан. Ҳатто қабила бошлигининг ёнида юриб, унга ҳамду сано айтадиган Имбонги ҳам бу хурсандчиликини таърифлашга сўз тополмабди.

Эндигина чиққан ой водийдаги бу шодиёнани кўриб, бундан илғари ҳам шундай шодиёна бўлган-бўлмаганини эслай олмабди. Шундай қилиб, тун кунга, қайғу эса битмас-туганмас қувончга айланиб кетибди.

◆ ОНИХОВАНИНГ САРГУЗАШТЛАРИ ◆

Гереро малжининг қабилаларидан бири кўп йиллар яшаган жойидан бошқа ерга кетмоқчи бўлибди. Қариялар, ваҳший тоғ дамларлари — ёвуз овчиларнинг қирғин келтирувчи хужумларидан қутулиш учун бу ердан узоқроққа кетиш керак, деган қарорга келишибди. Фақат болалар ва айниқса, ёш қизлар маънос тортиб қоллишибди.

— Энди шундай ажойиб дарёсиз қандай яшаймиз?— дейишибди улар.— Ахир биз соҳилда ўйнашни ва тўлқинларда қулоч отиб сузишни жуда яхши кўрамиз-ку!

Қабила бошлиғи, йўлдан қолдираётганлари учун қаттиқ жазолаймиз, деб пўпис қилмагунча қизлар ўзларининг йўлбошчилари, Муқаддас Олов Қўриқчиси Онихова билан бирга йиғлашни ва норозилик билдиришни тўхтатишмабди. Ниҳоят бутун қабила жаврама водийлар бўйлаб узоқ йўлга равона бўлибди.

Бироқ қизлар яна зорлана бошлашибди.

— Бизга оғирлик қияпти!— дейишибди улар оналарига.
— Юкларимизни ўзларинг кўтаринглар.

Бусиз ҳам анча-мунча нарсаларни елкаларига ортиб олган аёллар қизларининг юкларини ҳам кўтариб олишибди ва қабила йўлда давом этибди.

Юкларини оналарига топширишгач, қизлар сездирмай ўз қабиладошларидан орқада қолишибди-да, кейин тезюрар Онихова бошчилигида орқаларига қайтиб, югурганча ўзларининг қадрдон бўлиб қолган уйларига боришибди.

Аммо қизлар ташландиқ қўрғонларга киришга қўрқиб, ўзлари бир вақтлар дарё соҳилига қурган кулбага равона бўлишибди. Улар қабиладошларимиз албатта бизни қидириб келишади ва яна шу ерда, ўз уйларида яшай бошлашади, деган умидда шу ерда қолишга қарор қилишибди.

Қизлар гулхан ёқиб, овқат пиширишибди, энди овқатланамиз деб туришганида, бирдан даҳшатли дўриллаган овозлар эшитилибди.

— Бу дамлар!— деб қўрқувдан бақириб юборишибди қизлар. Овозлар борган сари яқинлашаверибди-яқинлашаверибди, қизлар нима қилишларини билмай қолишибди, чунки бирор жойга яширинайлик дейишса, энди кеч бўлган экан.

— Ҳеч бўлмаса Ониховани қутқариб қолайлик!— дебди қизлардан бири саросимада кичкинагина кулбанинг тўрт томонига аланглаб қараркан. Онихова кулбанинг бир бурчагига яширинибди, қизлар унинг устига бир уюм кийим-кечакларни ташлаб қўйишибди-ю, ўзлари эса кўринмасин деб, уни тўсиб ўтириб олишибди. Евуз овчилар тўдаси кулбани ўраб олибди, улар кулба ичида ҳимоясиз қизлар ўтиришганини кўришганда эса қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборишибди. Овчилар қизларни ташқарига судраб чиқиб, ҳар томонга итариб-туртиб ўзаро бўлиша бошлашибди.

Бу лайдта бир кекса дамлар кулба ичига кириб, бурчакдаги кийим-кечак уюмини тита бошлабди. Бирдан у кичкина оёқчани кўриб қолибди-ю, уни ушлаб олибди.

— Бу ерда яна биттаси бор экан!— деб қичқирибди қария ва кулбадан Ониховани судраб чиқибди. Қизнинг соҳибжамоллигини кўрган дамларлар бошлиғи уни ўзига беришни талаб қилибди.

— Аввал кўпроқ гўшт топишимиз керак, сўнгра эса қизларни тоққа олиб борамиз,— дебди дамларлар бошлиғи.

Шундай қилиб, эртасига тонг саҳарда овчилар ўлжа қидириб кетишибди. Қизларни қўриқлагани қарияни қолдиришибди. Қизлар кулба ичида ўтиришаркан, қария эса остонага ётиб олиб:

— Мен сизларни қўриқлайман! Фақат жим ўтиринглар, мен яна бир оз ухлаб олай. Мен мудраганимда «хрр-р, хрр-р», қаттиқ ухлаганимда эса «фью-ю, фью-ю», деган овоз чиқараман,— дебди.

Онихова жим бўлинглар дегандек бармогини лабларига босиб-

ди ва ҳамма қизлар бир-бирларини қучоқлашганча жим бўлиб қолишибди.

— Хрр-р, хрр-р, хрр...р,— деган овоз эшитилибди эшик тагидан. Бир оздан кейин эса,— фью-ю...ю...— деган овоз келибди.

Онихова секин ўрнидан туриб, ўчоқ олдига ўрибди-ю, муқаддас кулдан бир сиқим олиб, ҳамма қизларнинг пешонасига суриб чиқибди. Кейин қизларга ишора қилиб ёрдам беришларини сўрабди-да, ўчоқдаги катта тошни кўтра бошлабди. Қизлар товус чиқармай оёқ учида эшик тагига боришибди-ю, қўлларидаги тош билан ухлаб ётган қариянинг бошига туширишибди.

Шундан кейин қизлар оёқларини қўлларига олганча югуриб кетишибди, қадрдон жойларига ҳатто қайрилиб ҳам қарашмабди. Улар ота-оналари кетган йўлни кидириб топиб, дарёнинг тик қирғоғига чиқишибди, бундай қарашса серқоя жой эмиш.

Шунда тўсатдан қизлардан бири қаққайганча туриб қолибди ва узоқни кўрсатибди.

— У нима?— деб сўрашибди дугоналари. Уткир кўзли қиз узоқда, тоғ тизмаси бўйлаб қандайдир одамлар келаётганини кўрибди. Улар дамлар экан.

Қизлар қўрқувдан дағ-дағ титраб, дамлар кўриб қолмасидан қаерга яширинсак экан, деб жой қидира бошлашибди. Онихова каттакон ясси қояни кўриб қолибди ва ўша қоя панасига яширинмоқчи бўлибди. У сеҳрли сўзларни айтган экан, қояда ёриқ пайдо бўлиб, у икки томонга сурилибди. Буни кўрган Онихова хурсанд бўлиб кетибди. Вақтни ўтказмай дугоналарини қояга бошлабди.

Уларнинг орасида Ока-ха-ва-ндие исмли бир қиз бўлиб, у жуда нозик ва нимжон экан. Ҳаммадан орқада судралиб юраркан, шу Ока-ха-ва-ндие ҳам бу раҳмдил қояга ёпилмасидан кириб улгурибди.

— Эҳтиёт бўлинглар, қизлар, яна қояни хафа қилиб қўйманглар,— деб шивирлабди Онихова,— қоя бизларни қисиб қўйиб жой торлик қилиб қолса ҳам нолиманглар.

Бироқ шу пайт Ока-ха-ва-ндие қаттиқ овозда:

— Бу ярамас, ёвуз қоя бизни қисиб ташлади-ку!— деб юборибди.

Қизлар ҳадиксираб бир-бирларига қарашибди, бу калтафаҳм қизнинг гапларини эшитган Онихова эса таъна билан бошини чайқаб қўйибди, холос. Қизлар чурқ этмай кичкинагина ғорда чўкка тушиб ўтирганча, қоянинг уларни қисиб ўлдириб қўймаслигини худодан илтижо қилишибди.

Дамларнинг ови бароридан келибди. Улар анча-мунча ўлжа билан кулбага қайтиб келишсаки, қари овчи ўлдирилган, тутқун қизлар эса қочиб кетган эмиш. Дамлар қочоқларнинг изларини қидириб топишибди, бу излар уларни ўша каттакон ясси қояга

бошлаб келибди. Мана шу ерга келганларида излар йўқолибди.

— Қизиқ!— дебди дамарлар бошлиғи. Улар тамаки искаш ва энди нима қилиш кераклигини ўйлаб олиш учун ерга ўтиришибди. Дамарлар бошлиғимиз нима деркин, деб жимгина кутиб ўтиришганда бирдан ниманингдир секин шилдирагани эшитилибди. Бу Онихова ҳамиша билагига тақиб юрадиган қўнғироқчанинг овози экан. Афтидан у қоя ичида қимирлаган бўлса керак, буни овчилар эшитиб қолишибди.

— Улар мана шу ерда!— дебди дамарлар бошлиғи. Бу ерда сеҳргарлик бор. Уларнинг ўзлари чиқмагунча биз ҳеч нарса қила олмаймиз.

Овчилар маслаҳатлашиб, қояда бир нечта камон ва ўқларини қолдириб кетишга қарор қилишибди.

— Бир оздан кейин қайтиб келамиз,— дебди бошлиқ.— Агар ўқ-ёйларимиз жойида йўқ бўлса, демак қизлар қоядан чиқишган бўлади ва биз уларни яна ушлаб оламиз.

Улар ўқ-ёйларини қояга қўйиб кетишибди. Кетаётиб йўлда қоплонни кўриб қолишибди-ю, унинг изига тушиб, дунёдаги ҳамма нарсани унутишибди.

Қизлар дамарларнинг нима деганларини эшитишмабди. Қоя ичи жуда тор ва дим бўлганидан ҳамда овчилар узоққа кетиб қолишган бўлса керак деб ўйлаб, Онихова тоза ҳаво олиш учун ташқарига чиқмоқчи бўлибди. У афсун ўқиган экан, қоя очилибди-да, қизлар бирин-кетин ташқарига чиқишибди. Бироқ ношуд Ока-ха-ва-ндиё ҳар доимгидек орқада қолиб ҳаммадан кейин чиқаётган экан, бирдан қоя ёпилибди-ю, қиз унинг орасида қолиб кетибди.

Онихова қояга қанчалик илтижо қилиб, дугонасини қўйиб юборишини сўрамасин, қанча афсун ўқимасин, ҳаммаси беҳуда бўлибди. Унинг сеҳргарлик санъати ёрдам беролмабди.

— Бу ердан тезроқ кетишимиз керак,— дебди ниҳоят Онихова, — Ока-ха-ва-ндиёни тақдирнинг ҳукмига қолдириб кетишимизга тўғри келади.

Шу пайт қизлардан бири қоядаги ўқ-ёйларни кўриб қолибди. Аввалига қизлар нима қилишларини билишмабди, кейин ўйлаб кўриб, бу қурол-аслаҳалар йўлда душмандан ҳимояланишга керак бўлиб қолар деб, олиб кетишга қарор қилишибди.

Онихова қояни яна бир бор тақиллатиб кўрибди.

— Раҳм қил!— деб хафа бўлиб кетганидан бақириб юборибди у.— Бечора қиз билмай сени хафа қилиб қўйди.

Аммо қоя қилт этмабди ва қизлар ғамгин ҳолда ота-оналари кетган йўлдан бир-бир босиб кетишибди.

Орадан бирмунча вақт ўтгандан кейин қоя олдига бир ярсон келибди. Унга худди қоя ичида кимдир йиғлаб, ёрдамга чақира-

ётгандай бўлиб туюлибди. У бу қоянинг сеҳрли эканлигини биларкан, шунинг учун унга қулоқ сола бошлабди.

— Ҳа, биров қояда қамалиб қолганга ўхшайди,— дебди ўзига-ўзи арслон,— бугун ов қиламан деб ўзимни қийнамасам ҳам бўлади.

Арслон ўкириб, ўзининг шоҳона овози билан сеҳрли сўзни айтган экан, қоя секин очилибди. У ердан кичкинагина, қўрқувдан кўзлари ола-кула бўлиб кетган қиз югуриб чиқибди. Йиртқич арслонни кўрган қиз ўзини қўшни қоянинг орқасига урибди. У поғонама-поғона югуриб, каттакон тошни қўлига олволибди-да, кейин бир қоянинг панасига яшириниб, арслоннинг келишини кутибди. Арслон яқинлашгач, тошни улоқтирган экан, тош унинг нақ миясига бориб тегибди. Ока-ха-ва-ндие эса орқасига қарамай қочибди.

У дугоналари орқасидан ўқдек учиб югурибди. Қизлар дамлар қувиб келмаётганмикан, деб тез-тез орқаларига қараб боришаётган экан, шунда бирдан узоқда бир кичкина одам югуриб келаётганини кўриб қолишибди. Улар орқаларига қайтишиб, Ока-ха-ва-ндиега пешвоз чиқишибди. Кейин ҳаммалари бирга яна жадал йўлларида давом этишибди.

Шундан сўнг кўп ўтмай овчилар қоя олдига қайтиб келишибди, қарашса, ўқ-ёйлари йўқ эмиш. Улар яна қизларни қувиб етиб, ушлаб олиш учун уларнинг изларини қидира бошлашибди. Шу пайт бир моҳир овчи қоя ёнидаги кичкина оёқ изларини кўриб қолибди, сал нарироқда ётган арслон ўлигини кўрганда эса ҳайрон бўлибди. Худди кекса қабиладошлари каби ҳайвон ҳам тош билан уриб ўлдирилган экан. Овчи ҳаммани чақириб арслонни кўрсатибди. Дамларлар ўша нимжон қизлар томонидан ўлдирилган ҳайвонлар шоҳига ҳам ачиниб; ҳам ҳайратланиб қарашибди.

— Унинг терисини шилиб олиш керак,— дебди бошлиқ,— тезроқ бўлинглар! Қим биринчи бўлиб қочоқларни қувиб етса, бу тери ўшанга мукофот бўлади.

Овчилар ғайрат билан ишга киришибди.

Кейин улар яна қизларнинг орқасидан қувиб кетишибди, арслон терисини олиб юришни эса, энг ёш овчига топширишибди. Дамларлар кучларининг борича югуришар; ҳар бири арслон терисига эришиш орзусида экан. Аммо уларнинг ичидаги энг чопқир арслон териси меники бўлади, деб ишонаркан. У тўсатдан арслон терисини ўртоғининг қўлидан юлиб олибди-ю, олдинга югуриб кетибди. Бундан ғазабланган бошлиқ даҳшатли қичқирибди, шунда бошқа бир овчи унга қарата камондан ўқ узган экан, ўқ бориб оёғига қадалибди. Шу пайт ҳамма овчилар унга етиб олишибди, бироқ у арслон терисини бермай, қаршиллик кўрсатибди. Ака-укалар унга ёрдамга келишибди. Еқалашин бошланиб, арслон териси муштлашаётганларнинг оёқлари остида қолиб кетибди.

Дамарлар бир-бирларини шундай уришибдики, ҳаммалари ҳолдан тойиб, юришга чоғлари келмай қолибди.

— Мен уйимга, хотинимнинг олдига қайтаман!— дебди ёй билан ярадор қилинган овчи.

Хавф-хатарга тўла бундай ҳаёт унинг жонига тегибди ва у тоққа, уйига йўл олибди. Бирин-кетин бошқа овчилар ҳам уйлари-га жўнай бошлашибди. Шундай қилиб, Онихова ва унинг дугоналарини қувиш ниҳоясига етибди.

Қўрқувдан ва йўл азобидан ҳориб-чарчаган қизлар бир амаллаб қабиладошларига етиб олибдилар. Бу пайтда ота-оналари ва қабиладошлари уларни қидириш учун энди орқаларига қайтмоқчи бўлиб туришган экан.

Онихованинг отаси қабила қизларининг эсон-омон қайтиб келганлигига бир қанча мол сўйдириб, катта зиёфат берибди.

Шундан бери қизлар ўз қабилаларидан ажралишни хаёлларига ҳам келтиришмас экан. Чунки қабила уларнинг ғамхўри ва ҳимоячиси экан.

◆ ҚУШ-ҚИЗЛАР ◆

Дабдабали тўй маросими Зулу мамлакатининг тиканли бутазорлари оралаб бораётган экан. Келин ва куёв — умтвана¹ Кэка энг зўр оқ буқалар устида кетишаётган экан. Олдинда куёв қабиласининг бир гуруҳ жангчилари, орқада эса қувноқ кўшиқ куйлаганча келиннинг дугоналари боришаркан.

Келиннинг онласи гаройиб экан. Буни айтиш қанчалик аянчли бўлмасин, қизнинг ҳамма опа-сингиллари қарға экан. Улар ўзларининг бу қадди-қомати келишган, гўзал сингилларига ҳавас қилишаркан. Ота-онаси қизимизни унаштиргандан кейиноқ у дарҳол бўлажак эрининг қўрғонига кетади, деб қарор қилишган экан.

Онаси ўзининг севакли қизи билан хайрлашаётиб, уни огоҳлантирибди:

— Агар тоғ этагида кўкимтир маймунга дуч келиб қолсаларинг, қайлиринг билан унинг жангчилари маймунга тегиб юрмасин. Агар тегмаса, бахтли ҳаёт кечирасизлар, мабодо орқасидан қувишса, унда бошларингга фалокат тушади.

Улар тиканли бутазорлардан ўтиб, тоққа кўтарилишган экан ҳамки, рўпараларида кўкимтир маймун Нсимаанго бир дарахтдан иккинчисига сакраб ўтибди. Жангчилар келиннинг онаси айтган гапларни унутиб, шу заҳотиёқ уни қувишга тушишибди.

— Қўрқманглар!— дебди қабила бошлигининг ўғли.— Йигитлар маймунни тутиб, тезда қайтиб келишади.

Қомбеканзини ёки оддийгина қилиб айтганда Куко исмли келин ва унинг дугоналари аввалига сабр-тоқат билан овчиларнинг қайтишини кутишибди, бироқ кун пешин бўлгач, Куконинг жаҳли чиқа бошлабди.

— Мен ҳозир уларни қайтариб келаман,— деб умтвана Кэкэка буқа устидан тушибди-ю, югурганча кетибди. Қизлар эса сояроқ жойга бориб туришибди.

Бир оздан кейин Куко дугоналаридан ичиш учун сув олиб келиб беришларини илтимос қилибди. Дугоналари сувга кетиши билан дафъатан қизнинг ёнида баҳайбат калтакесак Мбулу пайдо бўлибди.

— Ассалому алайкум, гўзал инкосазана!— дебди Мбулу.— Юбканг мунча чиройли! Сендан илтимос, буқа устидан туш, юбкангни яқинроқдан бир кўрай.

Аввалига Куко Мбулунинг илтимосини бажаришни хоҳламабди, бироқ кейин буқа устида ўтиравериш жонига теккани учун ерга тушибди.

— Илтимос, инкосазана, ажойиб юбкангни ечиб, менга бер, бир ушлаб кўрай,— дебди Мбулу. Куко юмшоқ теридан тикилган юбқасини ечиб, унга узатибди. Мбулу эса, юбкани томоша қилиб қайтаб бериш ўрнига, уни устига ёпиб, оёқларига боғлаб олибди.

— Энди ёпинчигингни бериб тур,— дебди Мбулу.

Ярамас махлуқ Кукони шундай қўрқитиб юборибдики, у ёпинчигини ҳам берибди. Мбулу уни бошига ёпиб олибди-да, буқанинг устида бирпас бўлса ҳам ўтиргим келяпти, деб чаққон ўрмалаб буқанинг устига чиқибди.

— Ҳозироқ туш,— деб қичқирибди йиғи аралаш Куко,— кийимларимни қайтариб бер!

Худди шу пайт сув олиб келаётган дугоналарининг овози эшитилибди, бундан Куко жуда хурсанд бўлиб кетибди. Аммо бирдан келин ҳам, дугоналари ҳам тобора кичрайиб боришаётганини, баданлари пат билан қопланаётганини ҳис қилишибди. Ниҳоят қизлар ерда сакраб юрган кичкина кўк қушчаларга айланиб қолишибди.

— Кўзимдан йўқолларинг!— деб бақирибди ёвуз Мбулу панжасини силкиб. Қушлар чуғурлашиб учишибди-ю, дарахтга қўнишибди.

Кэкэка ва унинг жангчилари маймунни тутиб ўлдиришибди-да, терисини шилиб олиб, қайтиб келишибди.

— Қизлар қани?— сўрашибди улар теварак-атрофга аланглаб.

— Қаллиғимга нима бўлди?— дебди маъюслик билан буқа устида ўтирган махлуққа қарар экан қабила бошлиғининг ўғли.

— Дугоналарим уйларига кетишди, чунки бу ерда туришга қўрқишди,— дебди дўриллаган товушда Мбулу,— менинг ҳам бу жазирама иссиқда пишиб қолишимга сал қолди!

— Е тавба!..— қўрқувдан қалтираб ўйлабди Кэкэка, қайната-сининг қўрғонида кўргани бир гала қарға унинг ёдига тушибди.— Шундай қарғиш теккан оиланинг қизига уйланиб тўғри қилдиммикин,— дебди ўзига-ўзи.

Эртаси кун и улар куёвнинг қўрғонига етиб боришибди. Олдинда саф тортиб жангчилар, уларнинг орқасида Кэкэка, энг охирида эса, келиннинг ўрнида Мбулу келишаркан.

Шунда тўсатдан бир гала қушчалар чирқ-чирқ қилишиб, уларнинг бошлари устида айлана бошлабди. Қушчалар шундай деб кўйлашибди:

Чирқ, чирқ, чирқ!
Сен беҳабар қилмоқдасан тўй,
Хаёлингда йўқдир ушбу ўй:
Билмайсанки, шундоқ ённингда
Ултирибди разил бир махлуқ.

Қанчалик ҳайдашмасин улар кетишмас экан. Қушлар тинмай қўрғонгача шу қўшиқларини кўйлаб боришиб, келинни шармисор қилишибди.

Қўрғоннинг ўртасида, молқўрада¹ қабила бошлиғи ўтирар, унинг атрофини эркаклар ўраб олишган экан. Сохта келин беадаблик билан тўғри қабила бошлиғининг олдига борибди, аммо Кэкэка ва жангчилар қўрққанларидан нима қилишларини билмай орқада қолишибди.

— Бу ким? Ўғлим хотинликка олмоқчи бўлган ўша гўзал қиз қани? Сен қандай махлуқни олиб келдинг?— деб бақирибди ғазаб билан қабила бошлиғи ўғлига.— Бу қилмишларинг учун жангчиларинг ўлимга маҳкум!

— Йўқ-йўқ, ота!— дебди бечора Кэкэка.— Мен ўша қизни кўрдим, у одамлар мақтаганидан ҳам гўзалроқ. Аммо...— у ота-сига тоғда бўлган воқеани айтиб берибди.

— Бу ёвуз жодугарлик,— деган фикрга келибди қабила бошлиғи эшитганларини ўйлаб кўриб.— Сабр қилиш керак. Қани, буги нима бўларкин.

Шундан сўнг у аёлларни чақирибди.

— Мана бу келинни олиб кетинглар,— дебди у,— уни алоҳида хулбага жойлаштиринглар. У жазирама иссиқда бадбашара бўлиб кетган!

¹ Молқўранинг ўртасида очиқ майдон бўлиб, қабила аҳлининг йиғинлари, байрамлари шу ерда ўтади.

Кэкэка, мен бу бадбашарага ҳечам уйланмайман дегач, тўй тўхтатилибди.

Езнинг қоқ ўртаси, чилла пайти экан. Одамлар тонг саҳардан кеч қоронғисигача кунларини далада ўтказишаркан. Қабила бошлиғининг қўрғонида оёғини зўрға судраб босадиган, далада ишлашга ярамайдиган қари Шошагина қоларкан.

Кэкэка келганининг эртаси кунига Шоша қўрғон яқинида бир нечта чиройли қизларни кўриб қолибди. Уларнинг ичидаги энг гўзали кампирнинг олдига келиб, одоб билан салом берибди-да, ундан ўзларининг келганини ҳеч кимга айтмасликни илтимос қилибди. Шоша бу ҳақда ҳеч кимга оғиз очмасликка сўз берибди-ю, лекин ўзи бу қизларнинг ким эканлигини, қаердан келганини жуда билгиси келибди.

— Юринглар, қизлар,— дебди сулув қиз ва улар ишга тушиб кетишибди.

Баъзилари кулбаларни йиғиштиришибди, бошқалари пиво учун жўхорн туйишибди, қолганлари эса сув олиб келиш учун булоққа кетишибди. Ишни тугатгач, қизлар ҳайрат билан уларни кузатиб турган кампирнинг олдига боришибди-да, ундан:

— Бувижон, сиздан бу ишларни ким қилди, деб сўрашса, нима дейсиз?— деб сўрашибди.

— Ҳаммасини ўзим қилдим дейман.

Қизлар кулиб юборишибди-ю, қўрғондан югуриб чиқиб, ўрмонга кириб кўздан ғойиб бўлишибди.

Қўрғон аҳли даладан қайтиб келгач, Шощани саволга кўмиб юборишибди:

— Кулбаларни ким йиғиштирди? Жўхорини ким туйди? Сув-чи-чи, ким олиб келди?

Кампир уларга қўшнқ билан жавоб берибди:

Оқсоқланиб супурдим ерни,
Оқсоқланиб пиширдим пиво,
Оқсоқланиб йиғдим ахлатни,
Дарёдан сув келтирдим ҳатто!

— Қандай қилиб? Демак, бу ишларнинг ҳаммасини сен қилбсан-да, Шоша!— деб ҳайрон бўлишибди улар.

Эртаси кун ҳам шу ҳол такрорланибди. Бу кун қизлар шунинг тайёрлашибди, улар туйилган жўхори устига сув қуйишибди, пиво яхши етилсин деб, унга жўхорининг энди униб чиққан майсасидан ҳам солишибди.

Ишни тугатгач, улар Шошага:

— Хайр, бувижон!— деб, одоб билан хайрлашди.

Кечқурун ишдан қайтиб келган одамлар яна ҳайрон бўлишибди. Шоша эса яна, ҳаммасини ўзим қилдим, дебди.

Учинчи куни пиво тайёр бўлибди. Қизлар уни сузиб, хурмачаларга қуйишибди-да, ҳамма кулбаларга бир хурмачадан олиб кириб қуйишибди.

Кейин улар кетадиган вақтларп бўлгунча Шоша билан пиво ичишиб, хурсандчилик қилишибди.

Одамлар шу куни:

— Бизнинг саволларимизга жавоб беравериш Шошанинг жонига теккан бўлса керак. Энди унга ҳеч нарса демаймиз. Афтидан қўргонимизда бир ғаройиб воқеа бўладиганга ўхшайди,— дейишибди бир-бирларига.

Бироқ Кэкэка секин кампирнинг олдига кирибди-ю, нима гап-лигини айтишини илтимос қила бошлабди.

— Бу ишларнинг ҳаммасини бир ўзинг қиллолмайсан-ку!— дебди у.

— Агар буни сенга айтсам, берган ваъдамни бузган бўламан,— деб жавоб берибди Шоша,— майли, айтсам айта қолай, эшит. Ҳар куни туш пайтида қўргонимизга қандайдир қизлар келишади, уларни хушфеъл, хушмуомала гўзал инкосазана бошлаб келади. У қизларни бир кўрсанг эди!

— Эртага тушда қўргонда бўламан,— дебди йнгит.

Тўртинчи куни қизлар яна ҳам ғайрат билан ишлашибди, улар ҳар бир кулбага бир боғламдан ўтин олиб келишибди. Кейин Шошанинг кулбасида пиво ичиб, роҳатланиб дам олишибди. Кулба остонасида Кэкэка пайдо бўлиши билан қизлар иргиб ўринларидан туришибди-ю, кулбадан чиқиб кетмоқчи бўлишибди, ammo йнгит уларни чиқармабди.

— Комбеканзини, сенмисан!— дебди йнгит қайлигини бир қарашда таниб.— Мен сенга нима ёмонлик қилдимки, мени шувчалик қийнайсан?

Қиз кулиб юборибди:

— Ахир сен эмасми мени отамнинг қўргонидан олиб чиқиб тоққа ташлаб, ўрнимга қабиҳ, ярамас калтакесакни олиб кетган:

— Мен у ёвуз махлуқ сен эмаслигини билардим!— деб бақриб юборибди йнгит.— Сени тополмаганимдан кейин, ғамдан куйиб ўламан, деб ўйлагандим!..

— Сен бизни қўйиб юборишинг керак,— дебди Куко.— Қуёш ғарбга оғанда ёвуз жоду бизни яна кичкина кўк қушчаларга айлантиради.

— Йўқ, йўқ! Мен сизларни ҳеч қаёққа қўйиб юбормайман!— дебди умтвана.— Бунинг ҳаммасини ўзини келин қилиб кўрсатган ўша махлуқ қилган. Ана ўшани бу ердан ҳайдаб чиқариш ёки ўлдирish керак! Шу ерда, Шошанинг олдида қолинглар, кулбадан чиқа кўрманглар!

У югурганча далага бориб, отаси ва бир нечта ишончли киши-

ларни тезда қўрғонга бошлаб келибди-да, уларга қувона-қувона ўзининг ҳақиқий қайлиғи бўлган гўзал қизни кўрсатибди.

Қабила бошлиғи шу заҳотиёқ сеҳргарини чақирибди, улар Мбулунга таъзирини беришнинг йўлини топишибди. Чопар юбориб, далада ишлаётганларнинг ҳаммасини чақиртиришибди.

Бу орада эркаклар молқўранинг ўртасидан чуқур қазишибди, аёллар эса, хумларга сув тўлдириб ўтга қўйишибди. Одамлар даладан қайтишаркан, қуёш энди тиккага келди-ю, бизни нимага чақирибди экан, деб ҳайрон бўлишибди.

— Берироқ келинлар!— дебди хушмуомалалик билан қабила бошлиғи.— Биз ҳозир қизиқ мусобақа ўтказамиз, кейин эса пиво ичамиз. Сахий Шоша биз учун жуда кўп пиво тайёрлабди.

Аёлларни ҳам молқўрага чақирибди. Бироқ Мбулу бегона қўрғоннинг молқўрасига¹ кирмайман, деб туриб олибди.

— Мен киришингга рухсат бераман,— дебди қабила бошлиғи. Шундан сўнг Мбулу аёллар билан бирга молқўрага киришга мажбур бўлибди.

Молқўрада аёллар ўйин ўйлаб топишибди, улар қазиб қўйилган чуқур устидан сакрай бошлашибди. Чуқурнинг тубида эса, сут қўйилган хум тураркан. Чуқурдан ҳамма сакраб ўтибди-ю, навбат Мбулуга келибди. У сакраб ўтаётиб, чуқурдаги сут исини сезиб қолибди. Шунда Мбулу ҳозиргача эҳтиёткорлик билан кийимининг остига яшириб юрган думини силжитган экан, тўғри чуқурга тушиб кетибди. У очкўзлик билан сутни ича бошлабди, чунки калтакесаклар янги соғилган сутни дунёдаги ҳамма нарсадан афзал кўришаркан-да². Бу вақтда хумлардаги сувлар шақирлаб қайнаб турган экан. Одамлар қайноқ сувни Мбулуниг устига ағдаришибди, Мбулу куйиб ўлибди.

Шундан кейин Кэкэка кекса Шошанинг кулбасидан ўзининг ҳақиқий қайлиғи ва унинг дугоналарини олиб чиқибди. Келин куёвнинг ёнида уялганича бошини эгиб келар, унинг ҳусни ҳаммани лол қолдирган экан.

Шоша қувона-қувона ҳаммага бир неча кундан бери қўрғондаги ишларнинг барчасини шу қизлар қилганини айтиб берибди.

— Ахир мен эртадан кечгача уринганимда ҳам бу ишларнинг ўндан бириниям қилолмайман-ку, — дебди у кулиб.

Одамлар хурсанд бўлишиб:

— Умтванамизнинг қайлиғи — дунёдаги энг меҳнаткаш қиз!— дейишибди.

¹ Молқўра — қўрғондаги энг муқаддас жой ҳисобланади. Баъзи бантуларнинг диний эътиқодига кўра, у ерда марҳум ота-боболарнинг руҳлари яшайди. Шунинг учун бегона одамнинг, жумладан, келиннинг у ерга маълум урф-одатлар амалга оширилмагунча кириши мумкин эмас.

² Жанубий Африка бантулари сут ичишмайди, улар овқатга фақат амаси — қатиқ ишлатишади.

Қабила бошлиғи бир қанча мол сўйдириб, катта тўй-томоша қилиб берибди.

— Яхшилик ҳамиша барқарор бўлсин! — дебди қари Шоша ва келин-куёвга бахт тилаб, пиво симирибди.

◆ ДОВЮРАК ҚИЗ ◆

Қабила бошлиғи Узикулумининг қизи — Нтомбинде қабиладаги тенгдошларидан бошқачароқ экан. Бошқа хотин-қизлар одамлар ўртасида ўзларини камтар тутсалар, кам гапириб, кўпроқ иш билан шуғуллансалар, Нтомбинде йигитлардек довюрак, шартаки бўлиб, ҳамиша бир қилиқ кўрсатар экан. Отаси қизининг қилиқларини кўриб, нима бало, бирорта жангари аждодимизнинг қони ўтганми бунга, деб ўйларкан.

Мана уч йил эканки, қабила бошлиғи Узикулуми қизининг дарёга бориб чўмилишига рухсат бермас экан. Негаки, бу дарё Илуланге деб аталиб, унинг соҳиллари негадир қўрқинчли ва сирли экан. Нтомбинде қабила бошлиғи қизларининг орасидаги энг гўзали, қадди-қомати келишгани бўлгани учун унинг харидори кўп экан. Аммо Нтомбинде, ўша қўрқинчли дарёнинг сирли соҳилига бориб, уни кўришга рухсат бермагунларингча, тўй ҳақида оғиз ҳам очманглар, деб оёғини тираб туриб олибди. Ниҳоят отасидан рухсат теккач, у бир нечта дугонаси билан ўша дарё бўйига йўл олибди.

Улар тик сўқмоқдан кетишар экан, қўрқмаслик учун хахолашиб кулишибди, қўшиқ айтишибди. Охири қизлар ўша соҳили қалин ва ям-яшил дарахтзор, қўрқинчли жарлик тубида тез оқаётган дарёга етиб боришибди. Нтомбинде қизларни қирғоққа бошлаб тушибди.

— Ҳа-а, шу эканда Илуланге дегани! — дебди қизлардан бири нописандлик билан. — Бу ҳам бошқа дарёларга ўхшаган оддийгина дарё! Эҳтимол суви сал қорароқ бўлгани учун шундай дейишса керак-да. Сувининг қоралиги эса қоялар орасида, чуқурликда оққанидан бўлса керак. Келинглар, бир чўмилайлик.

Қизлар ўзларининг тақинчоқларини, маржонларини биллагузукларини олиб қўйиб, чарм юбкаларини ечишиб, совуқ сувга туша бошлабдилар.

Сал ўтмай қизлардан бири қирғоққа чиқибди-ю, дугоналарига қичқира бошлабди:

— Чиқинглар тезроқ! Кимдир кийимларимизни ўғирлаб кетибди.

Қизлар шошиб-пишиб қирғоққа чиқишибди.

— Бу ўша ёвузларнинг ёвузи Изикукумадевуниинг иши бўлса керак. Қаёқдан ҳам бу ерга келиб қолдик. — деб йиғлашибди улар.

— Ҳиқилламанглар-э! — дебди Нтомбинде. — Битта илтимос қилсанг бўлди, олиб келиб беради.

Қизлардан бири Изикукумадевуга ёлвора бошлабди:

— Менга раҳминг келсин! Мен бу ёқларга келмоқчи эмас эдим, мени Нтомбинде бошлаб келди. Менга раҳминг келсин...

Шу ондаёқ қирғоқда унинг тақинчоқлари ва чарм юбкаси пайдо бўлиб қолибди.

Шундан сўнг қизлар бирин-кетин илтимос қилиб, кийимлари ва тақинчоқларини қайтиб олишибди. Фақат Нтомбинде қайсарлик қилиб:

— Буюк қабила бошлигининг гўзал қизи қандайдир бир дарёнинг ёвуз махлуқига ёлворганини кўрганмисизлар! — дебди.

Шу гапни айтиши билан дарёдан каттакон бир даҳшатли бош чиқибди-ю, ҳаш-паш дегунча Нтомбиндени ютиб юборибди. Унинг дугоналари эса қий-чув қилишиб, дарахтзор оралаб тумтарақай қочиб қоллишибди. Улар ярим кечада ҳолдан тойишиб, нафаслари оғизларига тикилиб, қўрқувдан дағ-дағ қалтирашиб уйларига қайтиб келишибди.

Бу воқеани эшитган қабила бошлиғи ўзининг лашкарларини тўвлаб, тонг билан сафарга чиқишларини, ўша ёвузларнинг ёвузини ўлдириб, Нтомбиндени қутқариб олиб келишларини буюрибди. Лашкарларнинг юраклари дов бермай, Илуланге дарёси бўйига зўрға боришибди. Шу маҳал ўша даҳшатли махлуқнинг боши сувдан чиқибди-ю, уларни домига тортибди.

Даҳшатли махлуқнинг иштаҳаси очилибди. У сувдан чиқиб, қабила яшаётган водийга қараб йўл олибди. Унинг баҳайбат панжалари тагида дарахтлар худди гиёҳдек эзилиб қолар экан. Изикукумадеву қир-адирлардан судралиб бораркан, эркагу аёллар, болалар қўрққанларидан қочмоқчи бўлишар, аммо ёвуз махлуқ орқаларидан етиб олиб, уларни битта қўймай домига тортаркан. Одамлар у ёқда турсин, у йўл-йўлакай жон-жониворларни, сигирларни, итларни, ҳатто, ёввойи мушукларни ҳам битта-битталаб юта бошлабди. Қабила бошлиғи ва унинг оила аъзолари ҳам бу фожиадан четда қолмабди.

Нихоят ёвуз махлуқ қўрғоннинг чеккасида яшовчи Собабилни деган одамнинг уйига борибди. Унинг ажойиб эгизак фарзандлари бор экан. Изикукумадеву ҳаддан ташқари тўйган бўлсаям бир амаллаб ўша эгизакларни ҳам ютибди-ю, яна йўлида давом этибди.

Сал ўтмай овдан қайтиб келган Собабилни уйда болалари йўқлигини кўриб хафа бўлиб кетибди-да, қўлига найзасини олиб, махлуқнинг орқасидан қувибди.

Авалло у йўлда дуч келган қўтослардан сўрабди:

— Сизлар менинг болаларимни ютган махлуқни кўрмадингларми?

— Сен ўша дарахтларнинг заволни бўлган ҳашаротни сўраялсанми? Ҳа, биз уни кўрдик. Тўғрига қараб юрсанг топасан.

Кейин у йўлда иккита қоплонни учратиб сўрабди:

— Сизлар даҳшатли махлуқни кўрмадингларми? У менинг болаларимни олиб кетибди.

— Ҳа кўрдик, тўғрига қараб юр.

Собабили йўлда филга дуч келиб, унга ҳам шу саволни берибди.

— Ҳа, кўрдим, тўғрига кетавер,— дебди фил ҳам.

Ниҳоят Собабили ёвуз махлуққа етиб олибди. Дастлаб махлуқ унинг кўзига тепаликка ўхшаб кўринибди. Кейин қараса, тепа деб ўйлаган нарсасининг боши бор экан. Собабили ундан сўрабди:

— Сен даҳшатли махлуқни кўрмадингми? У менинг болаларимни олиб кетибди.

Ҳалиги бош жавоб берибди:

— Ҳа, кўрдим. Тўғрига кетавер.

Собабилининг бахтига Изикукумадеву ҳаддан зиёд тўйган, энди битта ҳам одамни ютолмайдиган, ҳатто, жойидан қўзғалолмайдиган аҳволга тушиб қолган экан.

Собабили найзасини санчиб, махлуқнинг қорнини йиртиб юборибди. Шунда унинг ичидан бутун жон-жониворлар, одамлар чиқиб келишибди. Энг охирида ўша ҳамма балони бошлаган ўзбошимча Нтомбинде чиқибди.

Отаси қизини бу қилмиши учун роса койибди, сўнг энди эс-ҳушинини йиғиб ол, ўзингга куёв топ, дебди. Шундан кейин Нтомбинде бирмунча вақт жим юрибди, сўнг яна қилиқ чиқарибди. Кунлардан бир кун онаси отасининг олдига кириб, қизининг фақат Илон-Одамга тегишга қасд қилганини, у Илон-Одам жудаям узоқда, Қорадарёнинг нарёғида яшашини айтибди. Илон-Одам ҳақидаги хабар Узикулуми мамлакатига етиб келган, Нтомбинде ғойибона ошиқ бўлиб, унга эрга тегишга қарор қилган экан.

Қабила бошлиғи Узикулуми бу гапни эшитгач, жаҳли чиқиб, бешинчи хотини — Нтомбинденинг онасига қараб дебди:

— Шунча молу дунё, шунча ҳосилнинг менга нима кераги бор, болалар гапга кирмагандан кейин!

Хотини индамабди, ерга қараганча ўтираверибди. Ахир у нима ҳам десни.

— Узинг ўйлаб кўр! Яқиндагина бошимизга фалокат солувди, энди яна қилиқ чиқаряптими! — дебди қабила бошлиғи.

Ҳақиқатан ҳам қабила бошлиғининг қизи Нтомбинде туфайли бошларига тушган фалокатдан кўрғон аҳли ҳали ўзига келолмаган экан.

Нтомбинде қайсарлик қилиб туриб олгач, ота-она қизига, билганингни қил, деб жавоб берибди. У ёнига бир нечта дугоналарини олиб, Илон-Одам мамлакатига равона бўлибди.

Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди, ниҳоят қизлар

улуғ қабила бошлиғининг қўрғонига етиб боришибди. Қўрғонга киришдан олдин Нтомбинде ювиниб, тараниб, ўзининг энг яхши кийимларини кийиб, тақинчоқларини тақиб олибди. Сўнг қизлар билан қўрғонга кириб, қабила бошлиғининг биринчи хотини олдига борибди.

— Кимга турмушга чиқишни хоҳлайсан? — деб сўрашибди ундан.

— Илон-Одамга, — деб жавоб берибди Нтомбинде.

Бу қабиладининг одатига кўра агар келинни қабул қилишадиган бўлса эчки сўйишар, борди-ю, қабул қилишмаса, қўлига ёниб турган ўтинни тутқазишаркан, бу эса, йўлингдан қолма, дегани экан. Нтомбинде нима деб жавоб қилишаркин, деб кутиб турибди.

— Илон-Одамга, — дебди ажабланиб кимдир.

— У қаерда яшаркан? — сўрабди бошқа бирови.

— Қабила бошлиғи Узибилингванининг шунақа ўғли бор эди, — дебди жангчилардан бири. — Узоқда яшасам ҳам мен буни эшитгандим.

— Тўғри, унинг шунақа ўғли бор эди, ammo унинг йўқолиб қолганига анча бўлди, — дейишибди шу ерда турганлар.

Бир чеккада хомуш турган кампир бу гапларни эшитиб, Нтомбиндининг олдига келиб дебди:

— Бу гапларнинг ҳаммаси рост, қизим. Уни мен туққанман шундан кейин фарзанд кўрмадим. Қани, кулбамга марҳамат қил қизим, ҳориб-чарчаб келгандирсан, дам ол.

Қўрғон эркаклари Нтомбиндени орқасига қайтариб юбормоқ бўлишган экан-у, лекин у кампирнинг гапи билан шу ерда қолибди. — Майли, қола қолсин, — дебди қабила бошлиғи. — Мени бошқа ўғилларим бор, балки уларнинг бирортасига турмушга чиқар.

Баъзи қабила аъзолари қиз кампирнинг кулбасида яшайверсин, деб норозилик билдиришига қарамай, бўлажак келинга атаб янги кулба тиклашибди.

Кулба битган куни кечаси Маниока у ерга хурмачаларда қатиқ, пиво ва товоқда гўшт олиб кириб қўйибди. Нтомбинде бўйра устига ётибди-ю, қаттиқ уйқуга кетибди. Эрталаб туриб қараса, ёнидаги хурмача билан товоқ бўшаб қолган эмиш. Буни кўриб ҳайрон бўлибди. Тагин мени очофат экан, ҳаммасини еб қўйибди демасин деб, бу воқеани дарҳол Маниокага айтиб берибди.

— Кечаси кулбага ҳеч ким кирмадимми? — шошиб-пишиб сўрабди кампир.

Йўқ, ҳеч ким киргани йўқ, — деб жавоб берибди қиз.

Кечқурун кулбага яна қатиқ, пиво ва бир бўрдоқи қўйни сўйиб гўшtidан пишириб олиб кириб қўйишибди. Нтомбинде аввалига кулбада ётишга қўрқибди-ю, бироқ ётгач, тезда ухлаб қолибди

Ярим кечада юзига кимнингдир қўли теккандай бўлиб, уйғониб кетибди.

— Сен бу ерда нима қилиб юрибсан? — деб сўрабди бир эркак киши мулойим овозда.

— Турмушга чиқай деб келгандим, — жавоб берибди Нтомбинде.

— Кимга?

— Илон-Одамга!

— У қаерда?

— Йўқолган дейишади.

— Аммо сен қабила бошлигининг бошқа бирор ўғлига турмушга чиқсанг ҳам бўлади-ку.

— Йўқ, мен фақат Илон-Одамга турмушга чиқишим керак.

Шундан кейин улар жим бўлиб қолишибди. Бир оздан сўнг эркак:

— Кел, овқат еймиз! Ма, манови гўшти ол! — дебди.

— Йўқ, — дебди Нтомбинде, — эчки сўймагунарларича мен овқат емайман.

— Бўлмаса пиводан ич!

— Йўқ, эрга чиқмагунимча пиво ичмайман.

Нтомбинде олов ёқиб, нотаниш эркакнинг юзини кўрмоқчи бўлган экан, у рухсат бермабди.

Тонг отмасдан кекса Маниока кулба ёнига келиб дебди:

— Кечаси кимдир гапиргандай бўлди, ким билан гаплашдинг?

Қиз унга ҳамма гапни: тунги меҳмоннинг кечаси қандай пайдо бўлгани-ю, қандай ғойиб бўлганини ҳам, ҳатто эшикни очмасдан ёқиб кетганини ҳам айтиб берибди. Бу гапларни эшитиб, кампирнинг чеҳраси ёришиб кетибди.

Эртаси куни кечқурун ҳам пиво тайёрлаб, гўшт пиширишибди. Нтомбинде кулбага кириб ётгач, яна ўша эркак пайдо бўлиб, унинг оловларини силабди. Кейин эса, баданимни ушлаб кўр, дебди. Қиз — укорона унинг баданини ушлаб кўрибди. Қараса, бадани сил-Қиз худди илонникидек эмиш.

туф.— Олов ёқиб кўрмоқчи эдинг-а? — деб сўрабди нотаниш одам.

— Ҳа!

— Қандай бўлса, чайнашга тамаки бер!

— Унга тамаки берибди. Нотаниш эркак тамакини чайнаб ертабди. Чайнаб туфланган тамаки эса тилга кириб:

— Салом сенга, умтвана! Салом сенга, ҳайбатли умтвана! Салом сенга, алп йигит! — дебди.

— Бу сўзлар икки марта қайтарилгач, нотаниш йигит:

— Еқ оловни! — дебди.

Нтомбинде оловни ёқиб, қаршисида новчадан келган, чиройли, ани ярқироқ, навқирон йигитни кўрибди.

— Сенмисан ўша Илон-Одам? — деб сўрабди у.

— Ҳа, менман.

— Қаерларда маконинг?

— Мен бу ерлардан қочиб кетганимга анча бўлган, негаки, ака-укаларим менга ҳасад билан қарашар эди, — дебди Илон-Одам. — Улар отам ўлганидан кейин қабила бошлиғи бўлишимдан кўрқиб, ерга кўмиб ўлдиришга ҳаққи эди. Ушандан бери ер остида яшайман. — деб давом эттирибди гапини у, — менга турмушга чиқадиган қиз топилган экан, энди ер остида яшаш фикримдан кетиб, отамнинг олдига қайтаман.

Нотаниш йигит тонгда Нтомбиндени кекса онасининг олдига юборибди. Кампир ҳам кўрқув, ҳам ҳаяжон аралаш кулбага кириб, хотаниш йигитнинг олдида тиз чўкибди.

— Ўғлим, сенмисан, — деб ҳўнграб йиғлаб юборибди у. — Сенинг чақнаб турган кўзларингни ва ярқироқ баданингни унутармидим мен?

— Отамга нима дейсиз? — деб сўрабди Илон-Одам.

Кампир, буёғини менга қўйиб беравер, дегандай бош ирғаб кулиб қўйибди. У кулбадан чиқибди-ю, тўғри қабила бошлиғининг олдига борибди.

— Ҳаммага пиво тайёрлашни буюр! — деб хитоб қилибди Манпока хурсанд бўлганидан.

— Пиво нима учун керак бўлиб қолди?

— Кейин биласан! Мен илгаригидай қабила бошлиғининг обрўли катта хотини бўлишни истайман, буни халойиқ кўриб қўйсин. Унинг ўғли ҳали йўқолганича йўқ.

Шундай қилиб, ҳамма пиво тайёрлашга киришибди. Халойиқ йиғилибди. Йиғилганлар кекса Манпоканинг устидан кулишибди.

— Нимага шунча хурсанд бўляпти бу зурриётсиз тараша? — деб сўрашаркан улар бир-бирларидан.

Оғзига кучи етмаганлар нима дейишса дейишибди-ю, аммо ҳамма пиво ичиш учун бажонидил келибди.

Кекса хотини ҳеч нарсани айтмаган бўлса ҳам қабила бошлиғи кутилмаган бир воқеа бўлишини билиб, ўзининг ҳамма аскарларини чақирибди. Қилич ва қалқонлар билан қуролланган аскарлар молқўра олдида саф тортишибди, аммо кампир ҳали ҳам сирини очмабди.

Мана, бегона қизнинг кулбасидан баланд бўйли, бақувват йигит чиқиб келибди. Унинг бадани қуёшда ярақларкан.

Ҳамма ҳангу манг бўлиб қолибди, Манпока эса, эрининг олдига бориб тиз чўкибди.

— Бу бизнинг ўғлимиз! Сенинг меросхўринг қайтиб келди! — дебди у.

Халойиқ хурсанд бўлиб кетибди. Ака-укалари ҳасаддан ичлари ёнаётган бўлса ҳам, ҳеч қайсиси бирор сўз айтишга журъат қилолмабди.

Қабила бошлиғи меросхўрнинг қайтиши шарафига зиёфат берибди ҳамда жуда катта тўю томоша қилиб, узоқ мамлакатдан Илон-Одамни қидириб келган довжурак қизни ўғлига олиб берибди.

Чопар юбориб, тўйга Нтомбинденнинг ота-онасини ҳам олиб келишибди. Ниҳоят, ҳаддан зиёд жасур ва қайсар қизининг тақдиридан Узикулумининг кўнгли тўқ бўлибди.

Лекин ҳаммадан ҳам Маниока хурсанд бўлибди. У турмушга чиққанида бош хотин ҳисобланган экан. Келиннинг қалин моли бутун қўрғон аҳлидан йиғилган экан. Маниока қабила бошлиғи учун меросхўр туғиб бериши керак экан, аммо у туққан ягона ўғил йўқолиб қолибди. Шунда уни бутун ҳақ-ҳуқуқларидан маҳрум қилиб, қўрғоннинг бир чеккасига, дарвозанинг олдидаги хароба кулбага кўчиришибди. Бу кулбада кампир ёлғиз ўзи яшар, қисматидан зор-зор йиғлаб кун кечираркан. Маниоканинг бахтига қўрғонга жасур қиз келиб, фарзандини топиб берибди-ю, унинг илгариги ҳақ-ҳуқуқи, обрўси тикланибди.

Нтомбиндега бўлажак қабила бошлиғининг хотини сифатида қоплоннинг думини, қайнанаси Маниокага эса ҳурмат белгиси сифатида ёввойи мушукнинг думини совға қилишибди. Бу қабила-нинг одати экан.

Шундай қилиб, Илон-Одамнинг ҳасадгўй ака-укаларидан бошқа ҳамма хурсанд бўлибди. Илон-Одам билан унинг хотини Нтомбинде узукка кўз қўйгандай бир-бирига муносиб дейишибди одамлар.

◆ ҚУЕШ НУРИДАН ҚУРҚАДИГАН АЁЛ ◆

Бир аёл ўз ерида деҳқончилик қилар экан. Аммо сира иши юришмас, экинлари яхши ҳосил бермас экан. «Нима кераги бор менга шу ғалланинг? — дебди у ўзига-ўзи ҳасрат билан. — Бир ўзим яшасам, эрим аллақачон мени унутган, болаларим эса йўқ. Сирасини айтганда, менинг ҳаётим тугаган!»

Аёл ишини тўхтатиб, қаққайганча узоқ-узоқларга тикилибди. Қараса, ерда кичкинагина бир сариқ қушча сакраб-сакраб юрганмиш. Тумшугида нимадир бормиш. Қушча пир этиб учибди-ю, тўғри келиб аёлнинг елкасига қўнибди. Буни кўриб у ҳайрон бўлибди.

— Қангела!— деб тилга кирибди қушча. Бу унинг: «Қўлингни оч!» — дегани экан.

Аёл итоаткорона қўлини очган экан, қушча унинг кафтига бир нечта дон ташлабди.

— Овқатланишдан олдин шуларни ютгин, — деб чирқиллабди қушча, — шунда сен анчадан бери орзиқиб кутганинг фарзанд кўрасан.

Аёл хурсанд бўлиб кетганидан қушчага қандай миннатдорчилик билдиришни билмабди.

— Мен сени қандай хурсанд қилсам экан, эй сеҳрли қушча?— дебди ҳаяжонланиб, сўнг бўйнидаги ялтироқ маржонни олиб бермоқчи бўлибди.

Аммо қушча унинг маржонини олмабди. Фақат у дарёнинг саёз жойидан кичкина ясси тош топиб беришни сўрабди. Аёл дарё бўйидан шундай тошни топиб, қушчага олиб келиб берибди. Вақтсоати етиб, аёл қиз туғибди. Буни эри билмас экан. У хотинини фарзанд кўрмасликда айблаб, унга бош қўрғондан узоқроққа кулба қуриб берган-у, шу-шу ундан хабар олмай қўйган экан. Аёл қизини ҳеч кимга кўрсатмасликка қарор қилибди. Қизим катта бўлганида эрим кўрса, тағин менга кўнгил қўяди, деб умидвор бўлибди. Шунинг учун қизи Тангалимлибони кундузлари ташқарига чиқмасликка, фақат кечалари ишлашга, кечалари сув олиб келишга ўргатибди.

Қиз улғайибди, унинг бадани оппоқ экан, негаки қуёш нурини кўрмаган экан. У ой қизи-ю, тун фарзанди экан.

Бир куни ойдин кечада Танганинг отаси ўз қабиладошлари билан овдан қайтиб келаётиб, булоқ бошида қизни учратибди-да, ундан сув сўрабди. Қизнинг ҳусни уни маҳлиё қилиб қўйибди:

— Бу ким бўлди экан? — деб ўйлабди у. — Бу қизни умримда кўрмаган бўлсам ҳам, шу яқин ўртада яшаса керак.

Овчилар бирпас тўхтаб, қани, қиз қаёққа бораркин, деб қараб туришибди. Қиз эса ёлғизоёқ сўқмоқдан тепаликка кўтарилибди-ю, сўнг онасининг кулбасига кириб кетибди.

Аёл анчадан бери бу кулбага қадам ранжида қилмаган эри кириб келганида ҳайрон бўлиб қолибди. Эри мулойим жилмайиб дебди:

— Азизим, нега шунча вақтдан бери шундай чиройли қизинг борлигини айтмадинг? Ё бу сенинг қизинг эмасми, ёки бирорта қариндошларингнинг қизи-ю, сени она деб атайдими?

Бечора аёл ҳамма гапни эрига айтиб берибди. Бу ўз қизим дебди.

Отаси аввало қизи Танганинг балоғатга етганлигини нишонлаш учун одатга кўра каттакон буқа сўйибди. Пиво тайёрлашибди ва ҳамма қабиладошларини зиёфатга таклиф қилишибди. Жуда кўп меҳмон келибди. Улар қизни кўрмоқчи бўлишган экан, қиз кун ботмай кулбадан ташқарига чиқмайман дебди.

Зиёфат қизиган маҳалда Жебе деган одамнинг ўғли Мпунзи ўйинга тушаётиб, кулбада турган Тангани кўриб қолибди. Ой нурида унинг бадани ярқираб турганмиш. Йигит кўрибди-ю, унга ошиқу беқарор бўлиб қолибди.

Мпунзи отасига қарорини айтган экан, кекса Жебе, кун бўйи

кулбасидан чиқмайдиган қизни келинликка олса бўладими, йўқми, деб ўйлаб қолибди:

— Еш келиннинг одобли бўлгани маъқул, мен бунга қарши эмасман, — дебди у. — Келин деган қўрғонда изғиб юриши шартмас, уларнинг одатига кўра янги тушган келин фақат ўз кулбаси атрофида юриши мумкин экан-у, аммо қўрғоннинг ўртасига, мол-қўра жойлашган ерга бориши айб саналаркан. Аммо кундузи ташқарига чиқишга қўрқса, қандай қилиб ишлай олади у. Сен бизнинг яккаю ягона фарзандимиз бўлсанг, сенга ким ғамхўрлик қилади?

— Онаси ўгли Мпунзининг ғамгин аҳволини кўриб, у Тангани қаттиқ севиб қолганини ҳис қилибди.

— Менга худди шундай келин керак, нимасидан қўрқасиз, худога шукур ҳали куч-қувватим бор, ҳар қанча иш ўзимдан ортмайди, ахир у ҳам қараб турмас, қўлидан келганча қарашар... — дебди.

Улар бир қарорга келишибди-ю, совчиларни, улар билан бирга қалин молини қизни кига жўнатишибди. Хулласи калом, Танга Жебени кига келин бўлиб тушибди. Танганинг отаси қизининг янги уйига каттакон бир буқа олиб келибди. Танга эса ўзининг кийимидан бир парчасини буқага берибди. Буқа уни ямлаб ютиб юборибди.

Ҳадемай келин кўчқордай ўғил туғиб берибди. Бундан ҳамма хурсанд бўлибди. Танга оёқ-қўли чаққон, ҳушёр, саранжом-сарришта келин чиқибди, аммо у кундузлари ҳеч ҳам кулбадан ташқарига чиқмас экан.

Қайнатаси Жебега келиннинг бу одати сира ёқмас, уни кундузи ташқарига чиқаришга ҳаракат қилар экан. Қўни-қўшнилари кинг болалари Тангани «қуёш нуридан қўрқадиган аёл», деб масхара қилишар, бундан қайнатасининг жаҳли чиқар экан.

Кунлардан бир кун Мпунзи ўз жўралари билан узоқ ерга овга кетибди. Шунда Жебе, мана энди, уни кундузи ҳовлига чиқишга мажбур қиламан, менинг кенжа хотиним ташқарида қандай юрса, у ҳам шундай юрадиган бўлади, деб ўйлабди. Қуёш анча кўтарилиб қолганида Жебе келинига қўрғон чеккасидаги дарёга бориб совуқ сув олиб келишни буюрибди.

Танга нима қилишини билмай, қайнанасини қидирибди, бироқ у бошқа водийдаги қўшниларига кулбанинг устини ёпишда ёрдам бергани кетган экан.

— Дада, мени кечиринг-у, — дебди у қўрқа-писа, — сувга қуёш ботгандан кейин бора қолай. Ё бўлмаса энага бориб кела қолсин.

— Бўлмаган гапни гапирма! — деб қичқарибди Жебе. — Нима, калтак егинг келяптими? Бор тезроқ, совуқ сув ичгим келяпти!

Танга аччиқ-аччиқ йиғлабди. У ўглини энагага бериб, қўлига кўза ва қовоқдан қилинган чўмич олибди-да, кулбадан чиқибди.

Қуёш нури унинг кўзларини қамаштирибди, у кўзларидан шашқатор ёш оқизиб, ёлғизоёқ сўқмоқдан дарё бўйига тушибди.

Танга чўккалаб энгашиб, сув олмоқчи бўлган экан, чўмич қўлидан чиқиб оқиб кетибди. Кўзага сув олмоқчи бўлган экан, уни ҳам дарё оқизиб кетибди. Нима қилишини билмай, энди чарм юбкасининг этагига сув олмоқчи бўлиб энгашганида қандайдир бир куч уни дарёга итарибди. Шундай қилиб, у ўзини совуқ сув бағрида кўрибди...

Келинининг келишини кута-кута тоқати тоқ бўлган Жебе, бор хабар олиб кел, деб энага қизни юборибди. Қиз эса, қўрқувдан ранги ўчиб қайтиб келибди.

— У ҳеч қаерда йўқ! — дебди энага. — Мен бутун қирғоқни қарадим-у, тополмадим. Фақат унинг оёқ изларигина бор, холос.

Чол кўрқиб кетибди ва ўзининг бешафқатлигида қаттиқ ўқинибди. Бола тинмай йиғлар экан. Чол билан энага уни овутишга қанчалик ҳаракат қилишмасин, фойдаси бўлмабди.

Ниҳоят кампир уйига қайтиб келиб, воқеадан хабардор бўлгач, чолни роса уришибди ва болани тинчитиш учун унга суюққина жўлори бўтқа қилиб берибди. Бола сал бўлса ҳам тинчибди.

Жебе қандай қилиб бу фалокатнинг олдини олишни ўйлай бошлабди. Дарёга Танганинг буқасини олиб бориб ташлашни буюрибди. Одамлар буқани қирғоққа олиб бориб сўйишибди-да, дарёга улоқтиришибди.

— Эй буюк дарё, шу қурбонликни қабул қил-у, боламни қайтариб бер, — деб ялинибди бечора чол.

Дарёдан ҳеч қандай жавоб бўлмабди, буқа ташланган жойда сув ҳалқаланибди, тўлқинчалар қирғоққа келиб урилибди-ю, бирпас ўтмай ҳаммаси тиниб қолибди. Жебе ва у билан келган ёш-яланглар жим ва теп-текис оқаётган дарёга тикилишибди, шунда дарёдан садо келибди:

— Ота-онамга бориб айтинглар, мени дарё ўз бағрига олди.

Бу овоз бир бор эшитилибди-ю, қайта такрорланмабди.

Кекса Жебе хафа бўлиб, судралганича қўрғонга қайтиб келибди. У бу гапни Тангалимлибонинг ота-онасига айта олармиди? Ахир бу фожиа ўзининг айби туфайли бўлди-ку!

— Қурбонликдан наф чиқмади, — дебди у хотинига. Яна кампирнинг вайсашини ва боланинг чинқириб йиғлашини эшигишига тўғри келибди.

Чол ўчоқ олдида ғамгин ўтирар, кампир эса ўчоқнинг нариги томонда чўккалаганча, кечки овқат пишириш учун оловни пуфлаётган экан. Ҳамон у чолини койишдан тўхтамас экан. Бунинг устига орқасига боғлаб кўтариб юрган набираси бир дақиқа ҳам тинмай чинқириб йиғлагани-йиғлаган экан.

— Унинг снасини мен нобуд қилдим, энди набирамдан ҳам айриламам! — деб ўйлабди чол хафа бўлиб.

— Ҳаммаси тамом бўлди. — дебди юзинчи марта такрорлаб кампир. — Ҳазимиз камбағал бўлсак ҳам, яхши келинга дуч келувдик. У бизга қўчқордай ўғил туғиб берганди. Сен мияси айнига аҳмоқ чол уни дарёга фарқ қилдинг. Энди ўғлинг овдан қайтиб келса нима дейди? У энди сени ўлдирди! Кошкинди ўлдирса, сени ўлдирган одам савобга қолади...

Кампир тинмай жаврар, Жебе эса бошини эгганича ўтирар, кўзларидан тинмай ёш оқар экан.

Ниҳоят ярим кечага бориб, кулба пчи жимиб қолибди. Кексалар ухлашибди, энага Ноно эса чақалоқни бағрига босиб мудрай бошлабди. Аммо бу жимлик кўпга бормабди. Чақалоқ жажжи оёқчаларини типирчилатиб, яна йиғлай бошлабди. Ноно сакраб ўрнидан туриб, чақалоқни қўлига олибди.

«Улар уйғониб кетса яна жанжаллашишади!» — деб ўйлабди у. Чақалоқни орқасига опичиб, секин кулбадан чиқибди-ю, дарё бўйига қараб кетибди. Энага дарё бўйида уёқдан-буёққа юрганча, секин қўшиқ айта бошлабди:

Йиғлайди у, йиғлар ойдинда.

Онажони сайр этар бунда.

Йиғлайди у, йиғлар ойдинда.

Шу пайт Ноно сусдан кимнингдир чиқиб келаётганини кўриб қолибди. У Танга экан. Нононинг ёнига келиб, унга қўлини чўзибди. Энага қиз жуда қўрқиб кетибди-ю, дарҳол орқасига чекинибди. Танга эса унга эргашиб келаверибди.

— Боламини менга бер. Мен тағин ўзингга қайтариб бераман.

Онаизор фарзандини бағрига босиб, эмизар экан, шўрлик энага бирпас бўлса ҳам дарё бўйида мизғиб олибди.

Тонгга яқин Ноно кулбага кириб келибди. Болани ўрнига ётқизибди-ю, ўзи ҳам ёнига ёнбошлабди. Танга энагадан бу сирни ҳеч кимга айтмасликни илтимос қилиб, мабодо битта-яримта сўраб қолса, чақалоққа мева едирдим деб айтасан, деб тайинлабди.

Шундай қилиб, Танга уч кунгача дарёдан чиқиб, боласини эмизди, бу сирдан фақат энага қиз хабардор экан.

Ниҳоят Танганинг эри овдан қайтиб келибди. У семиз кийикнинг орқа оёғини олиб келган, уни тезроқ онаси билан хотинига кўрсатиб мақтанмоқчи экан.

Аммо онаси унга хотини Тангани куппа-кундуз кунни отаси сув олиб келиш учун юборганини ва унинг дарёга фарқ бўлганини айтиб берибди. Бу гапни эшитиб Мпунзининг жуда жаҳли чиқибди. Отаси эса ўғлининг яқинига боришга ҳам журъат қилолмабди.

— Ўғлим ҳам у биланмиди? — сўрабди Мпунзи.

— Йўқ, ўғлинг шу ерда. Унга ҳеч нарса қилгани йўқ, — деб жавоб берибди онаси.

Энага қиз Нонони чақиришибди. У болани кўтарганча кулбага кирибди.

— Дўмбоққина бўлиб қолибди-ку, — дебди ҳайрон бўлиб Мпунзи болани қўлига олар экан.

— Ҳа, — дебди бувиси. — Ўзим ҳам ҳайронман, онасини эм-маётган бўлса...

Мпунзи энагага қараган экан, у кўзларини четга олибди. Мпунзининг назарида у бир сирни яшираётгандай бўлибди.

— Болани нима билан боқяпсан? — деб сўрабди ундан.

— Бувиси бўтқа пишириб беряптилар, мен эсам... мева-чева.

— Мева-чева?! — дебди Мпунзи. — Қани бўлмаса, ўша мевангдан олиб келиб едиргин-чи.

Ноно мева олиб келиб чақалоқнинг оғзига тутган экан, у мева-ни ейиш уёқда турсин, егиси келмаганидан чинқириб йиғлабди. Шунда Мпунзи энаганинг қўлидан маҳкам ушлаб:

— Ростини айт! — деб туриб олибди у. — Онаси қаерга яшириниб ётибди?

Ноно йиғлай-йиғлай ҳамма гапни айтиб берибди.

Мпунзи ўртоқларининг олдига бориб, ёрдам беришларини илтимос қилибди. Қоронғи тушиши билан улар дарё бўйига боришибди-ю, Мпунзини узун қайиш билан боғлаб, қайишнинг иккинчи учидан ушлаганча ўртоқлари қоя ортига ўтишибди. Мпунзи эса қамишлар орасига яширинибди. Ҳар кунги маҳалда энага болани кўтариб қирғоққа келиб, қўшиқ айта бошлабди. Сув аста-секин чекиниб йўл очибди-да, Танга қирғоққа чиқиб келибди.

— Бу ерда ҳеч ким йўқми? — деб сўрабди у хавфсираб.

Энага ҳеч нарса демабди-ю, шошиб-пишиб болани унинг қўлига тутқазибди. Шу заҳоти қамишлар орасидан Мпунзи сакраб чиқиб, боласи билан хотинини маҳкам қучоқлаб олибди. Танга ундан қутулмоқчи бўлиб типирчилар, чинқирар экан. Аммо бу қий-чувни эшитган Мпунзининг ўртоқлари дарҳол қайишни тортишибди. Танга эса нимадир эрини, эрига қўшиб ўзини қирғоқдан узоқлаштираётганини сезибди.

— Бу нима ўзи? Мпунзининг ўртоқлари дарё суви қирғоқдан чиқиб, уларга эргашиб келаётганини кўриб, даҳшатга тушишибди. Бундай қарашса, товарак-атрофни сув босиб кетадиган эмиш. Сувнинг ранги ҳам қандайдир қизғиш, қон рангида эмиш.

Буни кўриб қўрқиб кетган Мпунзининг ўртоқлари қайишни қўйиб юборишибди-ю, қий-чув қилиб қочиб қолишибди. Мпунзи эса, қўлида ўғли билан қирғоқда қолибди. У қирғоқда тураркан, хотинини сув қандай олиб кетаётганини кўрибди.

Ўғлининг қўрғонга ҳориб-толиб, дард-алам билан қайтиб келганини кўрган Жебе юрак ютиб илгари ўзи борганида дарёдан: «Ота-онамга бориб айтинглар, мени дарё ўз бағрига олди», деган овоз эшитилганини айтибди.

Шунда Мпунзи ўзининг учқур буқасига мурожаат қилибди.

— Менинг учқур буқам, бу хабарни Тангалимлибонинг ота-онасига етказасанми?

Аммо буқа маъраб қўйибди-ю, жойидан қўзғалмабди. Мпунзи энди итига мурожаат қилибди, ит эса жавоб бериш ўрнига вовул-лабди, холос. Кейин у хўрозга ҳамма гапни айтиб берибди. Шунда хўроз унга жавоб қилибди:

Қамтардир хўроз, гарчи у дароз!

Қуқ-қу-қу-қу-у-у!

Қизинг чўмич-ла

кетди дарёга

Ва бирдан шу чоқ —

йўқолди мутлоқ!

Сўрма новвосдан —

балчиққа ботган.

Кучук олғир-у —

суяк ғажир у.

Чаққонман ўзим —

кутиб тур бир зум!

Мпунзи ақлли хўрозининг бу жавобидан хурсанд бўлиб, энди ҳеч қачон уни сўймасликка ваъда берибди-да, вақтни ўтказмай тезда сафарга отланишни буюрибди.

Хўроз йўлида анча саргузаштларни бошидан ўтказибди, аммо ҳар гал хавф-хатардан уни қўшиғи асраб қолибди ва ниҳоят Танганинг ота-онасиникига етиб борибди.

Бахтига Танганинг онаси ўтдан сеҳрли дори тайёрлашни биларкан, у дарҳол ишга киришибди. Бу дори-дармонлар қизини дарё бағридан қутқаришга ёрдам берар экан. Танганинг отаси битта бўрдоқи буқа олибди ва улар йўлга тушишибди. Хўроз бўлса буқанинг устида гердайиб ўтириб олибди...

Улар кечқурун буқани қурбонликка дарёга ташлашибди. Аммо бу сафар Танганинг онаси ўзи тайёрлаган дориларни ҳам ишга солибди. У бир дорини ёқибди, бошқасини тошларга сепибди. Улар кўп кутишибди, энага қиз Ноно эса, қўшиғини хиргойи қилганича қирғоқда уёқдан-буёққа юра бошлабди.

Тепалик ортидан ой кўринганида сув чекиниб, дарёдан Танга чиқиб келибди. Отаси билан онаси қўлидан етаклаб уни интизорлик билан кутаётган эрининг олдига олиб боришибди.

Сув бир тўлқинланибди-ю, сўнг тинчиб, ойдинда жимирлаганича сокин оқа бошлабди.

Жебе ўз хатосини аллақачон тушунган экан, шунинг учун ҳам Мпунзи ва Танганинг ота-онаси унга таъна қилиб ўтиришмабди. Жебе эса тақдирга тан бериб, ҳеч қачон севикли келинини кундузлари ишга буюрмайдиган бўлибди.